

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Lapsen oikeuksien turvaaminen lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa laissa

Ahonen, Katri

2017 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU

Yhdessä enemmän

Lapsen oikeuksien turvaaminen lapsen huoltoa ja tapaa- misoikeutta koskevassa laissa

Katri Ahonen 1401658
Liiketalous
Opinnäytetyö
Toukokuu, 2017

Katri Ahonen

Lapsen oikeuksien turvaaminen lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa laissa

Vuosi 2017

Sivumäärä 59

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää, kuinka lapsen oikeudet on pyritty turvaamaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa laissa. Tarkoituksena oli löytää perusteita lain muuttamiselle. Tavoitteena oli nostaa esiin ongelmakohtia, jotka liittyvät kyseisen lain toteutumiseen käytännössä. Tällä hetkellä lakia ollaan uudistamassa. Oikeusministeriö on antanut alustavia ehdotuksia siitä, kuinka lakia voidaan muuttaa. Opinnäytetyön tavoitteena oli arvioida, turvaavatko ehdotukset toteutuessaan lapsen oikeudet nykyistä lakia paremmin.

Tietoperustan lähteinä käytettiin voimassaolevia lakeja, perhe- ja lapsioikeuteen liittyvää kirjallisuutta sekä kansainvälisiä sopimuksia. Oikeusministeriön antamien ehdotusten lähteenä käytettiin oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja. Opinnäytetyön lähteinä käytettiin myös lapsen oikeuksien komitean antamia lausuntoja. Lisäksi opinnäytetyön lähteinä käytettiin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ja Suomen korkeimman oikeuden ratkaisuja.

Opinnäytetyön tutkimusmenetelmänä oli lainoppi, eli oikeusdogmatiikka. Opinnäytetyön tutkimusmenetelmässä oli viitteitä arvoperusteisesta tulkinnasta silloin, kun lakia tulkittiin sen taustalla olevien oikeuksien kannalta. Kun tämänhetkistä lakia verrattiin oikeusministeriön laatimiin ehdotuksiin, tutkimusmenetelmänä käytettiin vertailevaa tutkimusta.

Lopputuloksena on kuvaus ongelmista, jotka liittyvät lapsen oikeuksien toteutumiseen ja turvaamiseen tämänhetkisen lain käytännön soveltamisessa. Laissa lapsen oikeudet on pyritty pääsääntöisesti turvaamaan hyvin, mutta kaikkia lapsen oikeuksia ei ole nykyisessä laissa huomioitu tai turvattu riittävän tehokkaasti.

Oikeusministeriön ehdotuksista osa mahdollistaa uusia keinoja lapsen oikeuksien turvaamiseen. Osa ehdotuksista on sellaisia, joilla pyritään vaikuttamaan lapsen vanhempien asenteisiin. Pääsääntöisesti oikeusministeriön ehdotukset turvaisivat lapsen oikeudet nykyistä lakia tehokkaammin. Osa ehdotuksista voi kuitenkin vaarantaa lapsen toisen oikeuden turvaamisen samalla, kun toinen on nykytilaa turvatumpi. Ehdotuksissa ei ole huomioitu riittävän tehokkaasti tilanteita, jotka voivat olla seurausta ehdotuksien toteutumisesta. Lopputuloksena on kehitysehdotuksia siitä, kuinka nämä tilanteet voidaan oikeusministeriön ehdotuksissa huomioida.

Asiasanat: lapsen etu, lapsen huolto, lasten oikeudet, perheoikeus

Katri Ahonen

Securing child's rights in the law of child's custody and visiting rights

Year	2017	Pages	59
------	------	-------	----

The main goal of the thesis was to clarify how child's rights are secured in the law of child's custody and visiting rights. This particular law is to be renewed in the foreseeable future. The Ministry of Justice has given some tentative suggestions about this reformation. The aim of the thesis was also to find reasoning for the alteration of the law and pull up the issues that prevent the fulfilment of it. The thesis also evaluates if these suggestions would perform better than the predominant law.

The thesis is based on operative law, family and child's rights associated literature and international contracts. The source of proposals given by ministry of justice was their own statements and reflections. Statements of the Committee on the Rights of the Child and the resolutions of European Court of Human Rights and the Supreme Court of Finland were also a part of the foundation of this thesis.

The research method of the thesis was legal dogmatics. The method took references from value-based interpretation when the law was construed relative to the rights in the background of it. When comparing the predominant law to the suggestions of the Ministry of Justice, comparative study was used as a research method.

The result of the thesis is representation of problems that relate to fulfilling and securing child's rights in predominant law. The law strives to secure child's rights fairly well, but in some cases, it does not work.

Some of the suggestions given by Ministry of Justice, displays new methods securing child's rights. Some of them aim to alter the sentiment of parents. In general, this renewal would secure children more effectively. There are, however, some suggestions making one right secured in expense of endangering others. These situations need to be considered. As a conclusion of the thesis, there are some ideas about taking these situations into account.

Keywords: best interests of the child, children's rights, custody, family law

Lakiluettelo

HolhL	Laki holhoustoimesta 1.4.1999/442
HPTpl	Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 16.8.1996/619
HTL	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361
LastensuojeluL	Lastensuojelulaki 13.4.2007/417
OK	Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4
PL	Perustuslaki 11.6.1999/731
SHL	Sosiaalihuoltolaki 1301/2014

Lyhenneluettelo

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus 18-19/1990
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
HE	Hallituksen esitys
KK	Kirjallinen kysymys
KKO	Korkein oikeus
LA	Lakialoite
LaVM	Lakivaliokunnan mietintö
LOS	Lapsen oikeuksien sopimus 59-60/1991
SopS	Sopimussarja
YK	Yhdistyneet kansakunnat

Sisällys

1	Johdanto	7
2	Lapsen huolto ja tapaamisoikeus.....	9
2.1	Lapsi ja lapsen etu	10
2.2	Lapsen oikeudet	13
2.3	Nykyinen laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta	14
2.4	Huoltoriidan käsittely oikeudessa	18
3	Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat ongelmat	21
3.1	Tapaamisoikeuden vahvistaminen.....	22
3.2	Vieraannuttaminen	24
3.3	Lapsen asuinpaikan muutoksesta ilmoittaminen	28
3.4	Eron jälkeinen yhteistoiminta ja riitaisuus	31
3.5	Lasta koskevan oikeudenkäynnin kesto	34
3.6	Vanhempien velvollisuus selvittää lapsen mielipide	38
3.7	Lapsen kuuleminen oikeudenkäynnissä.....	40
4	Tulokset.....	45
4.1	Lapsen oikeuksien turvaaminen tämänhetkessä laissa	46
4.2	Arviointia oikeusministeriön esittämistä uudistusehdotuksista	48
4.3	Uudistusehdotuksiin liittyvät kehitysehdotukset	50
5	Johtopäätökset	53
	Lähteet	56

1 Johdanto

Opinnäytetyö on perhe- ja lapsioikeudellinen tutkimus. Työn tutkimuskysymyksenä on se, kuinka lapsen oikeudet on turvattu tämänhetkisessä laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Lisäksi tutkimuskysymyksenä on se, että onko lapsen oikeudet turvattu kyseisessä laissa riittävän tehokkaasti. Tavoitteena on selvittää kyseisen lain toteutumista käytännössä ja tätä varten työssä on nostettu esiin lakiin ja lain käytännön toteutumiseen liittyviä ongelmia lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta. Lisäksi työssä on nostettu esiin muutamia oikeustapausesimerkkejä. Työ on ajankohtainen, koska tällä hetkellä lainsäädäntöä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ollaan uudistamassa. Oikeusministeriö on antanut ehdotuksia siitä, kuinka lakia voitaisiin muuttaa. Työssä on käsitelty myös oikeusministeriön esittämiä uudistusehdotuksia.

Työ on rajattu koskemaan uudistusehdotuksia, jotka koskevat lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa lakia. Tämän vuoksi oikeusministeriön ehdotus lapsilisän jakamiseen ja siihen liittyviin kysymyksiin on rajattu työn ulkopuolelle. Työssä esiin nostetuissa ongelmissa on käyty oikeusministeriön uudistusehdotuksiin perustuvaa rajausta. Esiin on nostettu perusteita sille, miksi uudistus on tarpeellinen.

Työn alussa on muodostettu kuvaus siitä, mitä lapsen etu tarkoittaa. Lapsen etu on yksi lapsen oikeuksiin liittyvistä käsitteistä. Sen jälkeen työssä on kuvailtu yleisesti lapsen oikeuksia ja tämänhetkisen lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain sisältöä. Työssä on lisäksi muodostettu tiivis kuvaus lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevasta oikeudenkäynnistä. Näissä osioissa ei ole pyritty tyhjentävään kuvaukseen, vaan työn kannalta oleellisiin oikeuksiin ja lain sisältöön. Tämän avulla on helpompi muodostaa kokonaiskuva lapsen oikeuksista, lain sisällöstä ja lapsen huoltoa ja tapaamista koskevasta oikeudenkäynnistä, ennen kuin työssä kerrotaan lakiin liittyvistä ongelmista.

Työssä esitetyt ongelmat koskevat lapsen ja hänelle läheisen henkilön välisen suhteen turvaamista, lapsen ja tämän vanhemman välisen suhteen turvaamista silloin, kun toinen lapsen vanhemmista pyrkii vieraannuttamaan toista vanhempaa, sekä lapsen asuinpaikan muutosta. Työssä on käsitelty myös vanhempien yhteistoimintaa, riitaisuutta ja valtion vastuuta tukea vanhempia lapsen kasvattamisessa. Työssä on nostettu esiin myös lasta koskevien oikeudenkäyntien kesto, sekä lapsen mielipiteen selvittäminen ja lapsen kuuleminen oikeudenkäynnissä.

Jokaisen esiin nostetun ongelman ja uudistusehdotuksen tarpeellisuuden esittämisen yhteyteen on muodostettu kuvaus oikeusministeriön esittämästä uudistusehdotuksesta. Tässä yhteydessä on arvioitu sitä, turvaisiko uudistusehdotus toteutuessaan lapsen oikeudet nykytilaa tehokkaammin. Tavoitteena on ollut vastata kysymykseen siitä, ovatko ehdotukset toteutessaan tehokkaampia turvaamaan lapsen oikeuksien toteutumisen, kuin nykyinen sääntely. Joidenkin ehdotusten yhteydessä on myös arvioitu sitä, voiko ehdotus turvata tietyn oikeuden nykytilaa tehokkaammin, vaikuttaa lapsen toisen oikeuden toteutumiseen estävänä tekijänä. Tähän liittyen työn tuloksissa esitetään kehitysehdotuksia siitä, kuinka oikeusministeriön ehdotuksia voi vielä kehittää.

Työn keskeisimpinä lähteinä on käytetty lakia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) sekä YK:n lapsen oikeuksien sopimusta (SopS 59-60/1991), joka on hyväksytty 20.11.1989 YK:n yleiskokouksessa. Kyseisessä sopimuksessa on määritelty lapsen oikeudet. Sopimuksen myötä valtion tehtävänä on huolehtia lapsen oikeuksien toteutumisesta. Valtioiden tulee ratifioida sopimus, eli saattaa se valtiosisäisesti voimaan lakien muutoksilla ja sisällyttää sopimus valtion lakeihin. Vuodesta 1991 alkaen sopimus on ollut Suomessa voimassa.¹ Keskeisenä lähteenä ovat toimineet myös oikeusministeriön mietinnöt ja lausunnot lain uudistamistarpeista. Lähteenä on käytetty myös muita työn kannalta oleellisia lakeja sekä lapsen oikeuksia, huoltoa ja tapaamista koskevaa oikeuskirjallisuutta. Näiden lisäksi lähteinä on käytetty muun muassa lapsen oikeuksien komitean antamia suosituksia ja lausuntoja, sekä hallituksen esityksiä.

Opinnäytetyön tutkimusmenetelmänä on käytetty lainoppia, eli oikeusdogmatiikkaa. Sen mukaisesti on selvitetty tämänhetkisen lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain sisältöä. Opinnäytetyön aineisto on kerätty esimerkiksi oikeuslähteistä, kuten aikaisemmin mainituista laeista, hallituksen esityksistä sekä oikeuskirjallisuudesta. Työ on pohtiva ja sisältää tulkintaa tämänhetkisestä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevasta laista. Lakia on pyritty tulkitsemaan myös sen taustalla olevien lapsen oikeuksien kannalta, jolloin työssä on viitteitä arvoperusteisesta tulkinnasta. Lisäksi työssä on käytetty vertailevaa tutkimusta silloin, kun on vertailtu tämänhetkistä lakia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta oikeusministeriön esittämiin uudistusehdotuksiin.

¹ Mikä on lapsen oikeuksien sopimus? 2016.

2 Lapsen huolto ja tapaamisoikeus

Tässä luvussa käsitellään lapsen määritelmää, lapsen etua ja lapsen oikeuksia niiltä osin, kuin ne liittyvät lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen. Lisäksi tässä luvussa käsitellään tämänhetkistä lakia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta sekä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa oikeudenkäyntiprosessia. Aluksi on muodostettu tiivis kuvaus siitä, kuinka opinnäytetyössä käytetty lapsi-käsite on määritelty. Luvussa on määritelty, mitä lapsen etu tarkoittaa ja kuinka sitä tulee arvioida. Lapsen etu on käsitteenä moniulotteinen, ja tässä opinnäytetyössä lapsen etu on määritelty lastensuojelulakiin sekä lapsen oikeuksien komitean antamaan yleiskommenttiin pohjautuen ².

Lapsen oikeuksien komitea on perustettu lapsen oikeuksien sopimuksen toteutumisen seurantaan varten ³. Joka viides vuosi sopimusvaltion tulee toimittaa komitealle määräaikaishuoltoraportti lapsen oikeuksien toteutumisesta ja edistämisestä kyseisessä valtiossa. Komitea osoittaa valtiolle määräaikaishuoltoraportin perusteella päätelmät sekä suositukset, joihin tulee kiinnittää huomiota. Komitean jäseninä toimivat sopimusvaltioista valitut asiantuntijat. Jäseniä on yhteensä 18.⁴

Määräaikaishuoltoraportoinnin lisäksi lapsen oikeuksien komitea laatii yleiskommentteja, joiden tarkoituksena on selkeyttää lapsen oikeuksien merkitystä sekä noudattamista. Yleiskommentit ovat eräänlaisia tarkennettuja ohjeita lapsen oikeuksien sopimuksen noudattamiseen.⁵ Esimerkiksi lapsen edun määrittämistä koskevan yleiskommentin tavoitteena on edistää sitä, että lapsen oikeudet tulevat toteutumaan. Lisäksi silloin, kun lapsen etu on määritelty, se auttaa erilaisia henkilöitä ja yksiköitä kiinnittämään huomiota ja parantamaan toimintaansa.⁶

Luvussa lapsen oikeuksia on kuvailtu yleisluontoisesti. Lapsen oikeudet perustuvat pääasiassa lapsen oikeuksien sopimukseen. Lapsen oikeuksien määrittelyn yhteydessä on nostettu esiin myös Suomen perustuslain (731/1999) mukaisia oikeuksia sekä Euroopan neuvostoon kuuluvien valtioiden allekirjoittamassa Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (SopS 18-19/1990) määriteltyjä oikeuksia. Samoin kuin lapsen oikeuksien sopimus, myös tämä sopimus on ratifioitu. Lakia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, sekä lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvää oikeudenkäyntiä on kuvailtu vain niiltä osin, kuin työn kannalta on oleellista.

² CRC/C/GC/14.

³ LOS 43.artikla.

⁴ YK:n lapsen oikeuksien komitea 2017.

⁵ Ibid.

⁶ CRC/C/GC/14, kohdat 4-5.

2.1 Lapsi ja lapsen etu

Lapsi-käsite on määritelty lapsen oikeuksien sopimuksessa, jossa lapsena pidetään sellaista ihmistä, joka ei ole vielä täyttänyt 18 vuotta ⁷. Suomessa lapsi-käsite on määritelty esimerkiksi lastensuojelulaissa (417/2007), jonka mukaan 18 vuotta nuoremmat henkilöt ovat lapsia. Sen lisäksi nuori-käsite on rajattu koskemaan henkilöä, jonka ikä on 18-20 vuotta.⁸ Lapsi-käsitteen määrittelyyn löytyy tietoa myös holhoustoimilaista (442/1999). Sen mukaan 18 vuotta nuorempi on määritelty alaikäiseksi ja vajaavaltaiseksi.⁹

Lapsen oikeuksiin liittyy käsite lapsen etu. Käsitteenä se on melko yleisluontoinen, jonka vuoksi Suomessa on katsottu tarpeelliseksi sen määrittäminen lailla. Lastensuojelulain uudistuksen yhteydessä yhdeksi sen tärkeimmistä päämääristä asetettiin se, että sillä edistetään lapsen etua ja oikeuksia.¹⁰ Lapsen etu on määritelty uudistuneessa lastensuojelulaissa, joka astui voimaan 1.1.2008 ¹¹.

Kuten aikaisemmin todettiin, myös lapsen oikeuksien komitea on ottanut kantaa lapsen edun määrittelyyn antamallaan yleiskommentilla ¹². Käsitteenä lapsen etuun kuuluu erilaisia huomioitavia seikkoja. Lapsen oikeuksien komitean mukaan näitä asioita on kolme ja ne koskevat aineellista oikeutta, perustavanlaatuisia tulkintaperiaatteita sekä menettelysääntöä. Aineellisen oikeuden mukaan lapseen liittyvässä päätöksenteossa lapsen etu tulee asettaa keskeiseksi eduksi samalla kun asiaan liittyy muiden etujen huomioimista.¹³

Perustavanlaatuisella tulkintaperiaatteella tarkoitetaan sitä, että jos asiaan liittyy monia ratkaisuvaihtoehtoja, riippuen näkökulmasta josta lakia tarkastellaan, tulee asia ratkaista siten, että lapsen etu toteutuu parhaiten. Menettelysäännön mukaan ratkaisun aiheuttamaa tilannetta tulee tarkastella sen mahdollisesti aiheuttamien hyötyjen ja haittojen kannalta. Ratkaisua koskevissa perusteluissa pitää näkyä se, kuinka lapsen etu on pantu merkille.¹⁴

Kun tehdään lasta koskeva päätös tai toimi, tulee lapsen etu arvioida jokaisen lapsen kohdalla erikseen. Lapsen etua ei ole rajattu tarkasti, jolloin on annettu tilaa ottaa huomioon erillisten

⁷ LOS 1.artikla.

⁸ LastensuojeluL 1:6.

⁹ HolhL 1:2.

¹⁰ HE 252/2006 vp, 77.

¹¹ LastensuojeluL 1:4.

¹² CRC/C/GC/14, kohdat 4-5.

¹³ Ibid. Kohta 6.

¹⁴ Ibid.

tilanteiden erityispiirteet.¹⁵ Lapsen edun toteutuminen voi myös estää toisen henkilön oikeuden tai edun toteutumisen. Tällöin tulee käyttää tilanteeseen sopivaa harkintaa ja suhteuttaa oikeuksien toteutuminen, kuitenkin siten, että muistetaan lapsen edun omaavan muihin oikeuksiin nähden suuremman merkityksen.¹⁶

Lastensuojelulain mukaan päätöksen yhteydessä tulee huolehtia siitä, että lapseen liittyvissä asioissa hänelle annetaan tilaisuus vaikuttaa päätöksentekoon.¹⁷ Kun puhutaan lapsen edusta samassa yhteydessä lapsen kuulemisen kanssa, on lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen edun mukaista antaa hänen mielipiteilleen sitä suurempi merkitys, mitä vanhempi hän on.¹⁸ Lisäksi lapsen oikeuksien komitea on määritellyt, että jos lasta ei kuulla eikä hänen mielipiteitään pidetä merkityksellisinä häntä itseään koskevassa asiassa, menettely ei ole lapsen etua arvostava.¹⁹

Lapsen etua selvittäessä tulee ottaa selvää päätökseen vaikuttavista ja lapsen edun kannalta merkityksellisistä asioista. Tämän jälkeen ne tulee sovittaa yhteen.²⁰ Lapsen oikeuksien komitea on antanut listan erityisolosuhteista, jotka auttavat lapsen edun selvittämisessä. Listaa ei ole tehty siten, että se kattaisi kaikki huomioitavat asiat. Tällöin lapsen etua selvittäessä voidaan kiinnittää huomiota myös niihin asioihin, joita ei ole listaan kirjattu. Listassa olevia asioita ei ole kirjattu tärkeysjärjestyksen mukaisesti, jolloin asian ratkaisija voi itse arvioida kussakin tilanteessa olosuhteiden merkitystä toisiinsa verrattuna.²¹

Erityisolosuhteisiin lasketaan se, että lapsi on osana vähemmistöryhmää. Lisäksi lapsen kasvuympäristön kohdalla huomiota kiinnitetään siihen vaikuttavaan kulttuuriin sekä sosiaalisiin suhteisiin. Erityisolosuhteisiin kuuluu lapsen suhteen arvioiminen hänen sisaruksiensa ja vanhempiensa välillä. Lisäksi merkitystä annetaan lapsen kehitystasolle, iälle ja sukupuolelle.²² Myös Suomen lainsäädännössä on mainittu muutamia lapseen liittyviä erityisolosuhteita. Lastensuojelulain mukaan päätöksiä tehtäessä lapsen uskonto, kulttuuri, sekä lapsen äidinkieli vaikuttavat hänen etunsa selvittämiseen.²³

¹⁵ Ibid. Kohta 32.

¹⁶ Ibid. kohta 39.

¹⁷ LastensuojeluL 1:4.2.6

¹⁸ CRC/C/GC/14, kohta 44.

¹⁹ Ibid. Kohta 53.

²⁰ Ibid. Kohta 46.

²¹ Ibid. Kohdat 48-50.

²² Ibid.

²³ LastensuojeluL 1:4.2.7.

Lapsen oikeuksien komitean mukaan pääsääntöisesti lapsen etu toteutuu silloin, kun molemmat lapsen vanhemmista ovat lapsen elämässä. Tällöin toteutuu lapsen oikeus molempiin vanhempiinsa. Ratkaisujen, jotka vaikuttavat vanhempien tehtävien jakamiseen, täytyy pohjautua vain lapsen etuun. Lapsen edun tarkasteluun vaikuttaa myös se, että on lapselle kuuluva oikeus turvata hänelle yhteys kumpaankin vanhempaansa.²⁴

Lapsen edun kannalta päätöksiä tulee tehdä myös sen perusteella, että muut perhesuhteet eivät katkea. Lapsen oikeuksien komitea katsoo sen koskettavan vanhempien ja sisarusten lisäksi esimerkiksi tätejä, setiä ja isovanhempia. Myös koulu ja ystävyysuhteet vaikuttavat päätöksentekoon. Vanhempien erotessa niiden merkitys kasvaa.²⁵ Myös Suomen lastensuojelulain mukaan on lapsen edun mukaista, ettei hänen yhteytensä katkea hänelle merkityksellisten henkilöiden kanssa ²⁶.

Kun lapsen etua määritellään ja siihen liittyvää ratkaisua ollaan tekemässä, asiaa tulee tarkastella siltä kannalta, että lapsi kasvaa ja samalla lapsen tarpeet tulevat muuttumaan. Tällöin on lapsen edun mukaista tehdä päätöksiä, joiden muuttaminen on myöhemmin mahdollista. Päätöksiä tulee tehdä niin, että niissä kiinnitetään huomiota sekä lapsen lähitulevaisuuteen, että kauaskantoiseen tulevaisuuteen.²⁷ Lisäksi lapsen oikeuksien komitea suosittelee, että lapseen liittyvät asiat ratkaistaan nopeasti, ja että kyseiset käsittelyt laitetaan muiden käsittelyiden edelle ²⁸.

Näiden asioiden lisäksi lastensuojelulaissa on vielä muutama kohta, joissa lapsen etu on määriteltä. Lain mukaan päätös on lapsen edun mukainen, jos sen avulla lapsen vakaa hyvinvointi ja kehitys ovat varmistettuja. Lisäksi täytyy varmistaa, että päätös tukee ympäristöä, jossa lasta kasvatetaan hellästi ja ymmärtäen. Lapsen etuun kuuluu myös koskemattomuus, joka on määriteltä koskemaan sekä lapsen henkistä, että ruumiillista puolta. Lapsen ympäristöön vaikuttavien päätösten yhteydessä täytyy varmistaa se, ettei ympäristö ole lapselle haitallinen tai vaarallinen.²⁹

²⁴ CRC/C/GC/14, kohta 67.

²⁵ Ibid. Kohta 70.

²⁶ Lastensuojelul 1:4.2.1

²⁷ CRC/C/GC/14, kohta 84.

²⁸ Ibid. Kohta 93.

²⁹ Lastensuojelul 1:4.2.

2.2 Lapsen oikeudet

Lapsen oikeudet on määritelty lapsen oikeuksien sopimuksessa. Lapsen oikeuksien sopimuksen lisäksi lapsen oikeuksiin kuuluvat esimerkiksi Suomen perustuslaissa määritellyt oikeudet. Perustuslailliseksi oikeudeksi on määritelty muun muassa se, että perustellun syyn puuttuessa oikeudenkäyntiä ei saa viivyttää.³⁰ Tähän verrattava oikeus on mainittu myös Euroopan ihmisoikeussopimuksessa. Siinä on määritelty, että oikeudenkäynnin tulee olla kestoaltaan kohtuullinen.³¹

Euroopan ihmisoikeussopimuksessa on myös määritelty oikeus, joka koskee henkilön perhe-elämää ja yksityisyyttä. Sen mukaan niitä tulee kunnioittaa ja niihin puuttuminen tarpeettomasti on kielletty.³² Tässä yhteydessä tulee huomata se, että oikeudenkäynnin pitkittyminen voi vaarantaa perhe-elämän turvaamisen³³. Artiklan mukaan perhe-elämä täytyy turvata, ja siihen vedoten lapsen tapaamisoikeuden turvaamiseen liittyy myös lapsen ja hänen isovanhempiensa tai muun käytännössä lapsen perheeseen kuuluvan henkilön välisen tapaamisoikeuden turvaaminen³⁴. Euroopan ihmisoikeussopimuksen lisäksi myös perustuslailliseksi oikeudeksi on määritelty oikeus kotirauhaan ja yksityiselämään³⁵.

Kuten aikaisemmin on mainittu, lapsen etu on osa lapsen oikeuksia. Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsen etu tulee huomioida lapseen liittyvien asioiden käsittelyissä. Sopimusvaltioiden tulee huomioida tehtävät, vastuut ja oikeudet, jotka kuuluvat esimerkiksi lapsen huoltajille ja vanhemmille. Lisäksi sopimusvaltioiden täytyy turvata riittävä huolenpito sekä suojelu lapsen hyvinvoinnin kannalta.³⁶

Lapsella on oikeus vanhempiinsa. Lapsella on myös oikeus sukulaissuhteisiinsa. Näiden oikeuksien kunnioittaminen on sopimusvaltioille kuuluva tehtävä. Lasta ja hänen vanhempiaan ei tule pitää toisistaan erillään, ellei lapsen edun toteutuminen sitä vaadi. Jos lapsi ei asu vanhempiensa tai vanhempiensa kanssa, hänellä on oikeus yhteydenpidon jatkumiseen heidän välillään. Lisäksi lapsella on oikeus henkilökohtaisten suhteiden jatkumiseen, ellei se vaaranna lapsen etua.³⁷

³⁰ PL 2:21.1.

³¹ EIS 6.artikla, kohta 1.

³² Ibid. 8.artikla.

³³ Aaltonen 2009, 145.

³⁴ Pellonpää 2005, Aaltosen 2009, 76 mukaan.

³⁵ PL 2:10.

³⁶ LOS 3.artikla.

³⁷ Ibid. 7.-9.artiklat.

Sopimusvaltion tulee turvata se, että lapseen liittyvässä asiassa hänellä on oikeus mielipiteensä esiintuomiseen silloin, kun hän siihen pystyy³⁸. Samankaltainen oikeus on turvattu myös Suomen perustuslaissa, jonka mukaan lapseen liittyvässä asiassa hänellä on oikeus vaikuttaa asian käsittelyyn ja siihen tehtävään päätökseen³⁹. Lapsen mielipiteen merkittävyyteen vaikuttavat hänen kehitystasonsa ja ikänsä⁴⁰.

Jotta mielipiteen esiintuominen olisi mahdollista, lapseen liittyvien hallinnollisten ja oikeudellisten käsittelyiden ja menettelyiden yhteydessä, tulee lapselle tarjota tilaisuutta kuulemiseen. Lasta voidaan kuulla eri tavoin, esimerkiksi asianomaisen toimielimen kautta. Lasta voidaan kuulla myös suoraan.⁴¹ Aikaisemmin mainittujen asioiden lisäksi, lapsen oikeuksien sopimuksessa on määritetty, että lapsesta huolehtiminen ja hänen kasvattaminen ovat vanhempien yhteisiä tehtäviä. Sopimuksen mukaan valtion tulee tukea tässä asiassa vanhempia.⁴²

2.3 Nykyinen laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain mukaan tapaamisoikeudesta on säädetty, jotta lapsen tapaamis- ja yhteydenpito-oikeus lapsesta erillään asuvaan vanhempaan voidaan varmistaa. Lain mukaan vanhempien tehtävänä on kiinnittää erityisesti huomiota lapsen etuun. Heidän täytyy lapsen etua ajatellen yhdessä huolehtia siitä, että tapaamisoikeutta noudatetaan, ja että samalla noudatetaan lapsen huoltoa koskevia periaatteita.⁴³

Lapsen huoltoa koskeviin periaatteisiin kuuluu lapsen yksilöllisyyden huomioiminen sekä lapselle merkityksellisten ihmissuhteiden katkeamisen estäminen. Myös lapsen näkökulmat ja mielipiteet pitää huomioida. Lasta täytyy kasvattaa ja hoitaa hyvin ja lisäksi häntä tulee valvoa. Lasta ei saa jättää ilman huolenpitoa. Lapsen elinympäristö ei saa olla vaarallinen tai lapselle haitallinen. Käyttäytyminen lasta alentavasti tai vahingoittavasti on kielletty. Lisäksi lapselle täytyy tarjota apua ja rohkaisua, jotta hänestä kehittyy vastuullinen ja itsenäinen henkilö.⁴⁴

³⁸ Ibid. 12.artikla, kohta 1.

³⁹ PL 2:6.3.

⁴⁰ LOS 12.artikla.

⁴¹ Ibid. 12.artikla.

⁴² Ibid. 18.artikla.

⁴³ HTL 1:2.

⁴⁴ Ibid. 1:1.

Laissa on säädetty siitä, kuka on lapsen huoltaja. Ensisijaisesti lapsen huoltajina toimivat lapsen vanhemmat. Lapsen huoltajuus voidaan myös määrätä muille henkilöille.⁴⁵ Huoltajan tehtävistä on erikseen säädetty. Huoltajan tulee huolehtia lapsen huoltoa koskevien periaatteiden toteutumisesta. Siihen liittyen huoltajalle on annettu päätöksenteko-oikeus niissä asioissa, jotka liittyvät esimerkiksi lapsen kasvatukseen ja hoitoon, sekä siihen, missä lapsi asuu. Laissa on lisäksi säädetty siitä, että huoltajan tulee selvittää lapsen näkemykset lapseen liittyvässä asiassa ja huomioida ne päätöksenteon yhteydessä.⁴⁶

Laissa on säädetty huoltajien yhteistoiminnasta. Sen mukaan huoltajien kuuluu päättää lapseen liittyvistä asioista yhdessä. Huoltajien tulee myös yhdessä huolehtia asioista, jotka ovat osana lapsen huoltoa.⁴⁷ Tätä kutsutaan huoltajien yhteistoimintavelvoitteeksi.⁴⁸ Poikkeustilanteista on annettu erillinen säädös. Toisen huoltajan lupaa ei tarvita tilanteessa, jossa hän ei esimerkiksi sairastumisen takia kykene olemaan läsnä päätöksenteossa. Ehtona on päätöksenteon pitkittymisestä johtuva haitan syntyminen. Ainoastaan lapsen tulevaisuuteen erityisen suuresti vaikuttavat päätökset voivat siirtää päätöksentekoa tässä tilanteessa myöhemmäksi. Myös tässä tilanteessa tulee kuitenkin huomioida lapsen etu.⁴⁹

Vanhemmat voivat yhdessä laatia sopimuksen lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyen. Laissa on säädetty, että sopiminen voi koskea neljää asiaa. He voivat sopia yhteis- tai yksinhuollosta ja vanhempien asuessa erillään he voivat sopia siitä, kumman vanhemman kanssa lapsi asuu. Lisäksi he voivat sopia siitä, kuinka lapsen tapaamiset ja yhteydenpito järjestetään lapsesta erillään asuvan vanhemman kanssa.⁵⁰

Kun vanhempien ero ei ole riitaisa, he eivät välttämättä laadi vahvistettua sopimusta lapsen tapaamisoikeuteen liittyen.⁵¹ Jos vanhemmat katsovat esimerkiksi riitaantuessaan sopimuksen tekemisen tarpeelliseksi, sen tulee olla kirjallinen ja viranomaisen vahvistama. Sopimuksen vahvistaa sosiaalilautakunta. Vahvistamisvaiheessa tulee arvioida sitä, toteutuuko lapsen etu, sekä sitä, mitkä ovat lapsen näkemykset asiaan liittyen. Sen jälkeen, kun sopimus on vahvistettu, sitä tulee noudattaa samoin kuin päätöstä, jonka tuomioistuin olisi tehnyt ja joka olisi saavuttanut lainvoiman.⁵² Tällä tarkoitetaan sitä, että siitä tulee täytäntöönpanokelpoinen.⁵³ Vanhempien välisen sopimisen lisäksi myös tuomioistuin voi tehdä päätöksen lapsen

⁴⁵ Ibid. 1:3.1.

⁴⁶ Ibid. 1:4.

⁴⁷ Ibid. 1:5.

⁴⁸ Kangas 2013, 102.

⁴⁹ HTL 1:5.

⁵⁰ Ibid. 2:7.

⁵¹ Gottberg 1997, Peuralahden 2012, 55 mukaan.

⁵² HTL 2:8.

⁵³ Pajulammi 2014, 382.

huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyen ⁵⁴. Lapsen huoltajien ollessa elossa, oikeus tuomioistuimelle osoitetun hakemuksen toimittamiseen on lapsen huoltajalla, vanhemmalla, molemmilla vanhemmilla ja sosiaalilautakunnalla ⁵⁵.

Samoin kuin lapsen vanhemmat sopiessaan lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, myös tuomioistuimella voi päättää siitä, onko lapsi vanhempien yhteishuollossa, vai toisen yksinhuollossa. Tuomioistuimella on päätösvaltaa myös sen asian suhteen, kumman luona lapsi asuu. Lisäksi tuomioistuimen päätös voi koskea sitä, että huoltajaksi lupautuneelle henkilölle määrätään lapsen huoltajuus, joko siten, että myös vanhemmilla säilyy lapsen huoltajuus, tai siten, että lapsen huoltajana toimii ainoastaan joku muu, kuin lapsen vanhempi. ⁵⁶

Lisäksi tuomioistuimella voi antaa päätöksensä siitä, kuinka lapsen tapaamiset ja yhteydenpito järjestetään hänestä erillään asuvaan vanhempaan. Tuomioistuimella on myös mahdollisuus päättää asioista, jotka liittyvät esimerkiksi huoltajien tehtäviin. Lisäksi tuomioistuimella on mahdollisuus jakaa huoltajina toimivien henkilöiden välisiä tehtäviä. ⁵⁷ Tätä kutsutaan rajoitetuksi yhteishuolloksi, koska sen avulla toisella huoltajalla olevia oikeuksia voidaan rajoittaa. Rajoitetusta yhteishuollosta voi päättää vain tuomioistuimella. ⁵⁸ Kun päätetään lapsen tapaamisesta, tuomioistuimen täytyy määritellä ehdot, joita noudattaen tapaamiset kuuluvat järjestää ja joita noudattaen lasta voi pitää luonaan siihen oikeutettu henkilö ⁵⁹.

Päätöstä tehdessä huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvässä tapauksessa, ensisijaisesti lapsen etu on asia, jonka toteutuminen tuomioistuimen täytyy varmistaa. Lisäksi on arvioitava etenkin sitä, kuinka huolto ja tapaamiset saadaan parhaalla tavalla toimimaan tulevaisuudessa. Kun vanhemmat ovat sovinnollisia asiassa, joka liittyy tapaamisoikeuteen, vanhempien yhteishuoltoon tai vanhemman yksinhuoltoon määrittämiseen, tulee päätös tehdä siten, kuin vanhemmat ovat sopineet. Tämän ehtona on kuitenkin se, että vanhempien sopimus on lapsen edun mukainen. ⁶⁰

Laissa on säädetty, että jos lapsen kehitystaso ja ikä mahdollistavat lapsen näkemysten selvittämisen, ne kuuluu selvittää lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvässä tapauksessa ⁶¹. Pääsääntöisesti lapsen näkemykset selvitetään olosuhdeselvityksessä ⁶². Olosuhdeselvityksestä

⁵⁴ HTL 2:9.

⁵⁵ Ibid. 3:14.1-2.

⁵⁶ Ibid. 2:9.1.1-5.

⁵⁷ Ibid. 2:9.

⁵⁸ Aaltonen 2009, 32-34.

⁵⁹ HTL 2:9.

⁶⁰ Ibid. 2:10.

⁶¹ Ibid. 2:11.

⁶² Pajulammi 2014, 384.

kerrotaan tarkemmin luvussa 2.4. Lapsen kuulemiseksi tapauksen tulee olla sellainen, että lapsen vanhemmilla on siitä eriävät mielipiteet tai lapsen hoidosta vastaa joku muu, kuin lapsen huoltaja. Lisäksi niiden selvittäminen tulee tehdä, jos lapsen etu ja sen turvaaminen tätä vaatii. Silloin kun lapsen näkemykset selvitetään, täytyy lapsen kehitystaso huomioida. Asiassa kuuluu noudattaa hienovaraisuutta. Lisäksi tulee huolehtia siitä, etteivät suhteet, jotka lapsella on vanhempiinsa, kärsi asian selvittämisestä.⁶³

Laissa on annettu määräys siitä, että lapsen huoltajien ja vanhempien kuulemiseen tulee antaa mahdollisuus tuomioistuimessa käsiteltävässä asiassa, joka liittyy lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen. Tuomioistuimessa voidaan järjestää kuulemistilaisuus myös lapselle. Sille on kuitenkin määritelty tietyt olosuhteet, jolloin se voidaan toteuttaa. Tilaisuus vaatii sen, että lapsi antaa siihen suostumuksensa. Lisäksi ehtona on lapsen kuulemisen välttämättömyys ja siihen liittyvät merkittävät syyt. Esteenä on haitan aiheutuminen lapselle.⁶⁴ Vaikka kuulemistilaisuus voidaan järjestää tuomioistuimessa lapselle, pääsääntöisesti kuulemisesta vastaa sosiaalitoimi, joka välittää siitä saadun tiedon tuomioistuimelle.⁶⁵

Kun tuomioistuimessa käsiteltävä asia liittyy lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen, tuomioistuimen tehtävänä on huolehtia sosiaalilautakunnan tekemän selvityksen saamisesta. Selvityksen hankkimisen ehtona on se, että sen saaminen on oleellista päätöksenteon tekemisen mahdollistamiseksi. Jos selvityksen tekemisen yhteydessä todetaan, että vanhempien sopimus lapsen huollosta ja elatuksesta olisi riittävä, vanhempia tuetaan, jotta he saavat tehtyä sopimuksen. Tuen ja avun antaminen on sosiaalilautakunnan tehtävä.⁶⁶

Kun oikeudessa käsitellään lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvää asiaa, tuomioistuimella on mahdollisuus päättää esimerkiksi lapsen asuinpaikasta ja tapaamisten toteutumisesta oikeudenkäynnin aikana.⁶⁷ Tätä kutsutaan väliaikaismääräykseksi.⁶⁸ Väliaikaismääräystä kuvaillaan tarkemmin luvussa 2.4. Kun tuomioistuimessa käsitellään riitojen sovittelua asiassa, joka liittyy lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen, tulee käräjäoikeudella olla mahdollisuus käyttää tarpeeksi useaa asiantuntija-avustajaa apunaan. Asiantuntija-avustajien saatavuudesta vastaa kunta. Osoite, joka kuuluu käräjäoikeuden hallinnolliselle kanslialle, määrittää vastuussa olevan kunnan.⁶⁹

⁶³ HTL 2:11.

⁶⁴ Ibid. 3:15.

⁶⁵ Gottberg 2008, Pajulammen 2014, 385 mukaan.

⁶⁶ HTL 3:16.

⁶⁷ Ibid. 3:17.

⁶⁸ Aaltonen 2009, 181.

⁶⁹ HTL 3a:17b.

Päätös, jonka tuomioistuin on tehnyt, tai sopimus, joka on vahvistettu sosiaalilautakunnassa, on muutettavissa. Päätöksen tai sopimuksen muuttaminen on mahdollista silloin, kun niiden tekemisen jälkeen asian olosuhteissa on tapahtunut muutos, tai jos muutoksen tekeminen katsotaan muusta syystä tarpeelliseksi.⁷⁰

2.4 Huoltoriidan käsittely oikeudessa

Kuten edellisessä luvussa todettiin, vanhempien välisen sopimisen lisäksi myös tuomioistuin voi tehdä päätöksen lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyen.⁷¹ Tässä luvussa käsitellään lyhyesti lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian käsittelyä oikeudessa. Luvussa esitetään kyseinen prosessi pääpiirteittäin. Prosessia koskeviin ongelmiin palataan tarkemmin luvussa 3.

Prosessin aikana lakimiesavustaja voi toimia vanhemman avustajana, jos vanhempi katsoo sen tarpeelliseksi. Kun lapsen huoltoon, asumiseen tai tapaamisoikeuteen liittyvä asia halutaan laittaa vireille, aluksi tulee laatia näihin asioihin liittyvä hakemus. Tämä toimitetaan kärjäoikeuden käsiteltäväksi.⁷² Kärjäoikeus määräytyy lapsen kotipaikan tai vakituisen asuinpaikan mukaan.⁷³

Hakemus voi olla esimerkiksi vanhempien yhdessä laatima, tai sellainen, jonka toinen vanhempi on laatinut ilman toista vanhempaa. Silloin kun hakemuksen laatimiseen ei toinen vanhempi ole osallistunut, hänellä on vastineessaan mahdollisuus kertoa mielipiteensä ja näkökulmansa toisen vanhemman laatimasta hakemuksesta. Tämän vastauksen tulee olla kirjallinen ja se tulee toimittaa kärjäoikeudelle.⁷⁴ Huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvä asia voi tulla kärjäoikeuden käsiteltäväksi myös avioerohakemuksen liitännäisvaatimuksena.⁷⁵ Tällöin kärjäoikeus määräytyy jommankumman vanhemman kotipaikan tai vakituisen asuinpaikan mukaan.⁷⁶

Kun vanhemmilla ei ole eriäviä mielipiteitä hakemukseen liittyen, heitä ei tyypillisesti kutsuta oikeuteen, kun taas tilanteessa, jossa vanhemmilla on eriäviä mielipiteitä hakemukseen liittyen, heidät pääsääntöisesti kutsutaan oikeuteen. Aluksi järjestetään valmisteluistunto. Siellä

⁷⁰ Ibid. 2:12.

⁷¹ Ibid. 2:9.

⁷² Lapsen huoltoa koskevien erimielisyyksien käsittely 2017.

⁷³ OK 10:13.

⁷⁴ Lapsen huoltoa koskevien erimielisyyksien käsittely 2017.

⁷⁵ Aaltonen 2009, 137.

⁷⁶ OK 10:11.

kartoitetaan asiat, joista vanhemmat eivät ole yksimielisiä. Lisäksi siellä kartoitetaan vanhempien vaatimukset ja sovinnon mahdollisuus. Asia voidaan ratkaista valmisteluistunnossa, jos sen aikana vanhemmat pääsevät sovintoon ja sovinnon myötä lapsen etu toteutuu.⁷⁷

Jos valmisteluistunnon aikana vanhemmat eivät pääse sovintoon, tulee järjestää pääkäsittely⁷⁸. Ennen pääkäsittelyä tuomioistuimella ei välttämättä saa tietoonsa riittävän paljon lapsen etuun liittyviä näkökulmia silloin, kun vanhemmat ovat riitaisia ja hakevat oikeuden antamaa päätöstä lapsen tapaamiseen ja huoltoon liittyen. Tällaisessa tilanteessa tuomioistuimella on mahdollisuus pyytää sosiaalilautakuntaa tekemään asiaa koskevan selvityksen.⁷⁹ Sosiaalilautakunta määräytyy sen mukaan, missä lapsi asuu. Lisäksi, jos lapsen vanhempi asuu muualla, selvitys tulee saada myös hänen kuntansa sosiaalilautakunnalta.⁸⁰ Jos selvityksen hankkiminen katsotaan tarpeelliseksi, sen saamisen jälkeen järjestetään uudelleen valmisteluistunto. Vasta tämän jälkeen järjestetään pääkäsittely.⁸¹

Tuomioistuimen pyytämää selvitystä kutsutaan olosuhdeselvitykseksi. Sen tavoitteena on tuoda esiin asioita, jotka ovat tärkeitä päätöksenteon kannalta. Tuomioistuin saa sen avulla tietoja lapsen perhesuhteista sekä lapsen elinympäristöstä. Sen tavoitteena on muodostaa vallitsevan tilanteen kuvaus, ei asiantuntijalausuntoa. Olosuhdeselvityksessä voi olla sen tekijöiden antama suositus, joka koskee asian ratkaisutapaa.⁸²

Selvityksen aikana selvityksen tekijä voi kerätä tarpeellisia tietoja esimerkiksi kuulemalla ja tarkkailemalla lasta. Lisäksi selvitystyöhön voi kuulua kotikäynnit, joiden aikana selvityksen tekijä seuraa ja tarkkailee sitä, millainen vuorovaikutussuhde lapsella on vanhempiensa kanssa. Selvitystyöntekijä voi pyytää lapsen päiväkodilta ja koululta tietoja, jotka voivat auttaa asian ratkaisemisessa.⁸³

Selvitystyöntekijä voi myös järjestää tapaamisen lapsen vanhemman kanssa jolloin vanhempi saattaa kertoa asioita, joita hän ei kertoisi silloin, kun toinen vanhempi on paikalla. Selvitystyöntekijällä on myös mahdollisuus järjestää tapaaminen, johon molemmat vanhemmat osallistuvat. Tällöin hän tarkkailee vanhempien välistä vuorovaikutusta. Selvitystyön aikana voidaan järjestää myös tapaaminen, johon koko perhe osallistuu. Lisäksi selvitystyöntekijä voi tavata muita perheeseen liittyviä henkilöitä, kuten vanhemman uutta kumppania.⁸⁴

⁷⁷ Lapsen huoltoa koskevien erimielisyyksien käsittely 2017.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Gottberg 2013, 179.

⁸⁰ HTL 3:16.

⁸¹ Aaltonen 2009, 165.

⁸² Gottberg 2013, 179.

⁸³ Aaltonen 2009, 228-230.

⁸⁴ Ibid. 231-234.

Tuomioistuimella on mahdollisuus rajata selvityksen kohdentamista niihin asioihin, joita se pitää tärkeänä asian ratkaisemisen kannalta. Tuomioistuin voi myös vaatia sosiaalitoimea tekemään selvityksen siten, että siinä hyödynnetään erityisasiantuntemusta, mutta sosiaalitoimella on mahdollisuus toimia näin myös ilman tuomioistuimen vaatimusta.⁸⁵

Kun käräjäoikeus katsoo olosuhdeselvityksen hankkimisen tarpeelliseksi, usein asiaan toivotaan väliaikaismääräyksen antamista⁸⁶. Tyypillisesti väliaikaismääräystä vaaditaan vanhempien toimesta, mutta tuomioistuimella on mahdollisuus päättää sen tekemisestä myös ilman vanhempien vaatimusta⁸⁷. Molemmissa tapauksissa tuomioistuimen tulee arvioida väliaikaismääräyksen tarvetta tapauskohtaisesti⁸⁸. Väliaikaismääräyksellä voidaan antaa tilapäinen päätös siitä, kumman vanhemman luona lapsi asuu ja kuinka tapaamisoikeus tulee toteuttaa. Väliaikaismääräys voi koskea myös huoltoa oikeudenkäynnin aikana.⁸⁹

Kun väliaikaismääräys annetaan, sen tavoitteena on rauhoittaa lasta koskevat olosuhteet oikeudenkäynnin ajaksi⁹⁰. Sitä pidetään etenkin turvaamistoimenpiteenä, jolla lapsen etu ja oikeudet saadaan turvatuksi⁹¹. Se ei ole lopullinen päätös asiaan, eikä sen tarkoituksena ole antaa lapsen toiselle vanhemmalle etua lopullista päätöstä tehtäessä. Kyse on väliaikaisuudesta, joka vallitsee oikeudenkäynnin aikana.⁹²

Kun käräjäoikeus saa olosuhdeselvityksen, järjestetään uusi valmisteluistunto ja sen jälkeen lopulta pääkäsittely⁹³. Pääkäsittelyn aikana on mahdollisuus järjestää kuulemistilaisuus mahdollisille todistajille. Kun pääkäsittely on ohitse, asiaan annetaan välittömästi päätös tai kerrotaan päivä, jolloin asiasta tiedotetaan.⁹⁴

⁸⁵ Gottberg 2013, 179.

⁸⁶ Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu käräjäoikeuksissa 1.1.2011-31.12.2013, 17.

⁸⁷ Aaltonen 2009, 186.

⁸⁸ Savolainen 1984, Aaltosen 2009, 181 mukaan.

⁸⁹ Aaltonen 2009, 182-191.

⁹⁰ Ibid. 181.

⁹¹ Savolainen 1984; Gottberg 1997, Aaltosen 2009, 181 mukaan.

⁹² Aaltonen 2009, 181.

⁹³ Ibid. 165.

⁹⁴ Lapsen huoltoa koskevien erimielisyyksien käsittely 2017.

3 Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat ongelmat

Lapsen oikeutta läheisiin ihmissuhteisiin ei ole turvattu riittävän tehokkaasti esimerkiksi nykyisellä sääntelyllä lapsen tapaamisoikeudesta. Lisäksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain toteutumiseen käytännössä liittyy haasteita, eivätkä lapsen oikeudet välttämättä toteudu niin hyvin kuin olisi tarpeen. Esimerkiksi lapsen oikeus läheisiin ihmissuhteisiin voi vaarantua, koska nykysääntelyn mukaan ei aina toimita. Käytännössä lapsen oikeus vanhempiinsa voi vaarantua esimerkiksi vieraannuttamisen tai lapsen asuinpaikan muutoksen yhteydessä.⁹⁵

Tässä luvussa käsitellään myös sitä, kuinka valtio tällä hetkellä tukee vanhempia kasvatustehävässään silloin, kun vanhemmat eroavat. Tähän liittyen on tuotu esiin vanhempien riittaisuuden vaikutuksia lapseen ja vanhempien sovinnollisuutta ja yhteistoimintaa edistäviä keinoja. Luvussa on myös nostettu esiin pitkien oikeudenkäyntien haitallisuus ja käsitelty oikeudenkäynnin pituuteen vaikuttavan olosuhdeselvityksen merkitystä. Lisäksi luvussa on käsitelty lapsen oikeutta mielipiteensä esiintuomiseen, lapsen oikeutta sen huomioimiseen ja lapsen kuulemista oikeudenkäynnin aikana.

Jokaisen luvun yhteydessä on tuotu esiin oikeusministeriön tekemiä uudistusehdotuksia, jotka liittyvät lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain uudistukseen. Tällä hetkellä oikeusministeriössä on meneillään kyseessä olevan lainsäädännön uudistus ja oikeusministeriö kokosi muistion kyseisen lain haasteista ja ideoista sen muuttamiseksi 25.1.2016.⁹⁶

Muistioon oikeusministeriö pyysi lausuntoja, ja niihin pohjautuen oikeusministeriö laati uudet kehitysehdotukset. Ihmisille annettiin tilaisuus näiden asioiden kommentointiin Vaikuta lakiin -järjestelmää hyödyntämällä 18.4.-8.5.2016.⁹⁷ Oikeusministeriön laatimia ehdotuksia, jotka pohjautuvat muistioon annettuihin lausuntoihin, käsitellään tässä luvussa ja vertaillaan tämänhetkiseen lakiin arvioiden sitä, turvaisivatko ehdotukset toteutuessaan lapsen oikeuden nykyistä lakia paremmin. Kyse on ehdotuksista, ei vielä lopullisesta päätöksestä muuttaa lakia ehdotusten mukaisesti.

⁹⁵ Muistio lapsenhuoltolain uudistamistarpeista 2016, 3-4.

⁹⁶ Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön uudistus 2017.

⁹⁷ Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain muutostarpeet. Yhteenvedo verkkokeskustelusta 2016, 8.

3.1 Tapaamisoikeuden vahvistaminen

Tämänhetkisen lainsäädännön mukaan lapsen tapaamisoikeutta ei kyetä vahvistamaan muihin henkilöihin kuin lapsen vanhempiin ⁹⁸. Nykyisen lainsäädännön voidaan katsoa olevan riittämätön, sillä siinä on turvattu tapaamisoikeuden vahvistamisen avulla ainoastaan lapsen oikeus vanhempiinsa. Lapsen oikeuksiin kuuluu lisäksi oikeus sukulaissuhteiden säilymiseen.⁹⁹ Asian ongelmallisuus on nostettu esiin sen vuoksi, koska isovanhemman ja lapsen välisten tapaamisten turvaamisen tarve on kasvanut. Kirjallisissa kysymyksissä tähän asiaan on kiinnitetty huomiota.¹⁰⁰

Kirjallisissa kysymyksissä on tuotu esiin tilanteita, joissa lapsen tapaamisoikeuden vahvistaminen myös muihin henkilöihin kuin lapsen vanhempiin, olisi tarpeellista. Huolta ovat herättäneet tilanteet, joissa vanhemmat ovat eronneet, toinen heistä on kuollut tai lapsi on huostaanotettu.¹⁰¹ Yksi kirjallisista kysymyksistä nostaa esiin sen, että lapselle läheisinä henkilöinä voidaan pitää uusperheen kautta tulleita isovanhempia ¹⁰².

Vanhempien ero voi olla lapselle hyvin raskas kokemus, jonka vuoksi on tärkeää tiedostaa, mitkä tekijät tekevät vanhempien erosta vielä raskaamman kokemuksen lapselle. Lapselle merkityksellisten suhteiden katkeamisen määrä voi vaikuttaa siihen, mitä raskaammaksi kokemukseksi ero muodostuu lapselle.¹⁰³ Vanhempien eron vuoksi sukulaissuhteet saattavat muodostua haasteellisiksi. Yhteys sukulaisiin voi myös täysin loppua. Toinen vanhemmista saattaa pyrkiä etäännyttämään lasta toisen vanhemman isovanhemmista.¹⁰⁴

Lapsen edun toteutuessa, hänen hyvinvointinsa ja kehityksensä ovat turvattuja ¹⁰⁵. Tämän kannalta on tärkeää, että ero rasittaa lasta mahdollisimman vähän. Lapsen kehitystä tukee se, että lapselle läheinen ihmissuhde on kestävä ja suhde on hyvä. Jos tämänkaltaisen suhde katkeaa, edes hetkellisesti tai tavanomaista pidemmäksi ajaksi, voi se olla lapsen kehitystä haittaava tekijä.¹⁰⁶ Lisäksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuin pitää tärkeänä lapsen suhteiden turvaamista myös muihin, kuin lapsen vanhempiin. Se on esille nostetussa ratkaisussaan (EIT

⁹⁸ HTL 1:2.

⁹⁹ LOS 8.artikla, 1.kohta.

¹⁰⁰ Muistio lapsenhuoltolain uudistamistarpeista 2016, 3.

¹⁰¹ KK 325/2013 vp.

¹⁰² KK 1287/2010 vp.

¹⁰³ Ero aiheuttaa lapselle stressiä 2017.

¹⁰⁴ Mäkijärvi 2014, 54-55.

¹⁰⁵ LastensuojeluL 1:4.3.

¹⁰⁶ Rusanen 2011, 195.

Manuello and Nevi v. Italy 20.1.2015) katsonut lapsen ja lapsen isovanhempien välisen tapaamisoikeuden turvaamisen aiheelliseksi:

Tapauksessa Manuello ja Nevi vastaan Italian valtio, isovanhemmat olivat hakenneet poikansa lapsen tapaamisoikeutta. Lapsen vanhemmat olivat eroamassa, ja lapsen äiti oli hakenut yksinhuoltajuutta. Yksinhuoltajuuden hakeminen perustui siihen, että isään oli kohdistettu lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevia syytöksiä. Lapsen ja tämän isovanhempien välinen tapaamisoikeus vahvistettiin parin vuoden jälkeen. Tapaamisoikeus ei vahvistamisen jälkeen toteutunut ja isovanhemmat tekivät siitä valituksen Italian ylempään tuomioistuimeen.

Ylempi tuomioistuin piti tapaamisten toteuttamista haitallisina lapselle, koska tutkimusten mukaan lapsi yhdistää isänsä seksuaalisen hyväksikäytön aiheuttaman tuskan isovanhempiinsa. Isä oli kuitenkin vapautettu syytteistä ja tätä asiaa ei huomioitu riittävän hyvin. Asian edettyä korkeimpaan oikeusasteeseen Italiassa, ei alemman tuomioistuimen ratkaisua muutettu. Edellisestä lapsen ja isovanhempien välisestä tapaamisesta oli kulunut 12 vuotta, kun asia päättyi EIT:n käsittelyyn. Asian ratkaisua koskevissa perusteluissa nostettiin esiin lapsen suojelemisen tärkeys, mutta EIT kuitenkin huomautti, että tapaamisoikeuden toteutumiseksi olisi tullut tehdä päättäväisempää työtä. Huomautus koski Italian viranomaisia. EIT myös totesi, että tapauksessa ei toimittu perhe-elämää koskevan oikeuden mukaisesti. Italia veloitettiin maksamaan korvauksia lapsen isovanhemmille.

Oikeusministeriö on tehnyt ehdotuksen liittyen tapaamisoikeuden vahvistamiseen lapsen ja lapselle läheisen ihmisen välille. Oikeusministeriön ehdotus on muotoiltu seuraavasti: ”Säädetään mahdollisuus vahvistaa tapaamisoikeus erityisestä syystä myös lapsen ja isovanhemman tai muun sellaisen henkilön välille, jonka kanssa lapsella on ollut läheinen suhde.”. Oikeusministeriö on perustellut ehdotusta sillä, että ennen vanhempien eroa lapsen elämään tiiviisti kuuluneen henkilön tapaamisoikeuden vahvistamisen merkitys on tullut ajankohtaiseksi. Oikeusministeriö tahtoo ehdotuksellaan puuttua siihen, että tapaamisoikeutta ei voi tällä hetkellä näihin henkilöihin vahvistaa oikeudellisin keinoin.¹⁰⁷

Oikeusministeriön laatimassa yhteenvedossa ehdotusta puoltavana tekijänä voidaan pitää sitä, että sen avulla lapselle turvattaisiin mahdollisuus olla yhteydessä lapselle merkityksellisiin

¹⁰⁷ Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain muutostarpeet. Yhteenvedo verkkokeskustelusta 2016, 10.

henkilöihin vanhempien erotessa. Oikeusministeriö nostaa esiin myös tilanteen, jossa kyse on uusperheen kautta lapselle muodostuneesta vanhemmasta.¹⁰⁸

Oikeusministeriö on koonnut myös muutamia muutosehdotuksia vastaan olevia näkökulmia. Jos lapsen ja lapsesta erossa asuvan vanhemman välisen tapaamisoikeuden vahvistamisen lisäksi lapsen ja hänelle läheisten henkilöiden välille vahvistetaan tapaamisoikeus oikeudellisin keinoin, lapsen elämä saattaa muodostua haasteelliseksi. Lisäksi oikeusprosessien määrä saattaisi nousta. Usein vanhempien erotessa, lapsen ja hänelle merkityksellisten henkilöiden välinen yhteydenpito sujuu ongelmitta. Sen vuoksi ehdotuksen mukainen uudistus ei välttämättä ole tarpeellinen.¹⁰⁹

Toteutuessaan ehdotus turvaisi lapsen oikeuden sukulaissuhteiden säilymiseen nykyistä lakia paremmin. Tällöin laki olisi myös yhdenmukainen EIT:n ratkaisukäytäntöjen kanssa. Lapsen tasapainoisen kehityksen kannalta on tärkeää, että läheiset ihmissuhteet eivät katkea ja tällöin ehdotus myös turvaisi lapsen edun toteutumisen tehokkaammin. Ehdotuksen avulla tapaamisoikeus voitaisiin turvata ja vahvistaa esimerkiksi lapsen ja hänen vanhempansa puolison välille, joka ei ole lapsen vanhempi, tai huoltaja lain tarkoittamalla tavalla, mutta on arjessa toiminut tosiasiallisesti vanhemman roolissa. Toisaalta ehdotus saattaisi toteutuessaan myös muodostaa haasteita lapsen elämään, jos hänen elämäänsä kuuluu paljon määrättyjä tapaamisia. Tämän asian kannalta ehdotus ei välttämättä tue lapsen edun periaatetta.

3.2 Vieraannuttaminen

Nykyisessä laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on säädös, jonka mukaan vanhempien täytyy vastata yhdessä lapsen ja hänestä erossa asuvan vanhemman tapaamisten toteutumisesta¹¹⁰. Tämä säädös on yhdenmukainen lapsen oikeuksien kannalta, koska lapsella on oikeus molempiin vanhempiinsa¹¹¹. Vaikka laki sisältää kyseisen säädöksen, sen mukaisesti ei aina toimita¹¹².

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ HTL 1:2.

¹¹¹ LOS 7.artikla, kohta 1.

¹¹² Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain muutostarpeet. Yhteenveto verkkokeskustelusta 2016, 13.

Toinen lapsen vanhemmista saattaa tavoitella sitä, että toinen lapsen vanhemmista menettää asemansa heidän yhteisen lapsen elämässä. Tätä voidaan kutsua vieraannuttamiseksi.¹¹³ Vanhemmilla on erilaisia syitä sille, miksi he pyrkivät vieraannuttamaan lapsen toisesta vanhemmasta. Osa hakee eroon liittyvää kosta, osa pyrkii vieraannuttamisen avulla lujittamaan omaa yhteyttä lapseensa.¹¹⁴ Vieraannuttamisella ei kuitenkaan välttämättä pyritä katkaistamaan lapsen ja vieraannuttamisen kohteena olevan vanhemman välejä kokonaan. Vieraannuttamisen tavoitteena voi ennemmin olla se, että lapsen näkökulmasta katsottuna vieraannutettu vanhempi menettää merkityksellisyytensä.¹¹⁵ Vieraannuttaminen on tyypillisesti pitkäkestoista toimintaa.¹¹⁶

Vieraannuttaja voi käyttää vieraannuttamisen keinona sitä, että hän estää tapaamiset lapsen ja vieraannutetun vanhemman välillä. Lisäksi vieraannuttava vanhempi saattaa toimia siten, että lapsen ja vieraannuttamisen kohteeksi joutuneen vanhemman välinen yhteydenpito estyy. Lapselle hän saattaa kertoa, että lapsen toinen vanhempi ei ole pyrkinyt yhteydenpitoon, vaikka tämä ei olisi totta.¹¹⁷

Jos vieraannuttaja estää vieraannutetun vanhemman ja lapsen tapaamisoikeuden toteutumisen, voi vieraannutettu vanhempi hakea tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa. Ehtona tälle on se, että tapaamisoikeudesta on annettu päätös tai tapaamisoikeutta koskeva vanhempien sopimus on vahvistettu.¹¹⁸ Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain (619/1996) mukaan silloin, kun lapsen etu ei vaarannu, tuomioistuin voi päättää täytäntöönpanon toteuttamisesta. Täytäntöönpanon rikkomisesta voi seurata sakkoa. Lapsi voidaan myös noutaa.¹¹⁹

Kuten luvussa 2.3 todettiin, tilanteissa joissa vanhempien ero ei ole riitaisa, he eivät välttämättä laadi vahvistettua sopimusta lapsen tapaamisoikeuteen liittyen. Täytäntöönpanohakemuksesta puhuttaessa tulee huomioda se, että lapsen huoltaja ei ole huoltajuutensa perusteella oikeutettu tapaamisten täytäntöönpanon hakemiseen.¹²⁰ Hallituksen esityksessä, joka koski lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta, mainitaan tilanne, jossa lapsen ja tapaajavanhemman tapaamiset estyvät lähivanhemman vuoksi. Esityksen mukaan tätä voidaan pitää syynä sille, että lapsen huoltoa koskevaa päätöstä muutetaan.¹²¹ Käytännössä tämä tarkoittaa sitä,

¹¹³ Häkkänen-Nyholm 2010.

¹¹⁴ Warshak 2012, 120-128.

¹¹⁵ Leonoff 2015, 216.

¹¹⁶ Häkkänen-Nyholm 2010.

¹¹⁷ Warshak 2012, 165-166.

¹¹⁸ Peuralahti 2012, 91.

¹¹⁹ HPTpl 4:14-15.

¹²⁰ Gottberg 1997, Peuralahden 2012, 55 mukaan.

¹²¹ HE 224/1982vp., 13.

että etävanhemman keinona puuttua tapaamisten estämiseen on ainoastaan asian vieminen tuomioistuimeen, joka saattaa olla ajallisesti pitkä menettely ¹²².

Vieraannuttava vanhempi saattaa käyttää vieraannuttamisen keinona myös sitä, että hän muuttaa lapsen kanssa hyvin etäälle vieraannutetusta vanhemmasta, jotta heidän välisen tapaamisoikeuden toteuttaminen vaikeutuisi ¹²³. Tapaamisoikeuden estämisen lisäksi lapsen toinen vanhempi saattaa muilla tavoin vieraannuttaa lasta toisesta vanhemmastaan. Vieraannuttaminen voi olla monitasoista. Lapsen vanhempi ei välttämättä tietoisesti pyri vieraannuttamaan lasta lapsen toisesta vanhemmasta, mutta saattaa tiedostamattaan toimia sillä tavalla.

¹²⁴

Toinen vanhemmista voi esimerkiksi puhua lapsen toisesta vanhemmasta ystävilleen kielteiseen sävyyn, huomioimatta sitä, kuuleeko lapsi keskustelua vai ei ¹²⁵. Vaikka lapsi kuulisi vain satunnaisesti toisen vanhemman kielteisiä ilmauksia lapsen toisesta vanhemmasta, myös niillä on vaikutusta lapsen käyttäytymiseen ja kehittymiseen. Lapsi ei esimerkiksi tiedä, mikä on oikea tapa käyttäytyä silloin, kun molemmat vanhemmat ovat paikalla. Hän saattaa tuntea olevansa epälojaali toista vanhempaansa kohtaan.¹²⁶

Toisen vanhemman aseman heikentämiseksi vieraannuttaja voi myös alkaa puhumaan lapsen toisesta vanhemmasta vain tämän etunimellä ja odottaa lapsen toimivan samoin. Kun lapsi toimii vieraannuttavan vanhemman toivomalla tavalla, hän usein kohtaa sisäisiä ristiriitoja, jotka saattavat olla haitallisia lapsen kehitykselle.¹²⁷ Koska vieraannuttaminen voi vaikuttaa haitallisesti lapsen kehitykseen, se on myös selkeästi lapsen edun vastaista ja tällöin myös vastoin lapsen oikeuksia.

Kun puhutaan vieraannuttamisesta, on tärkeää huomioida, että kaikki vieraannuttamiseen viittaava ei tarkoita, että lasta olisi tosiasiallisesti vieraannutettu toisesta vanhemmastaan. Jos lapsi on vastahakoinen tapaamaan toista vanhempaansa tai käyttäytyy epäkohteliaasti toista vanhempaansa kohtaan, se ei vielä tarkoita, että kyse olisi vieraannuttamisesta.¹²⁸ Vanhemman lapsen ollessa kyseessä, hän saattaa esimerkiksi haluta viettää viikonlopun ystäviensä kanssa sen sijaan, että tapaisi toista vanhempaansa ¹²⁹.

¹²² Gottberg 1997; Gottberg 2005, Peuralahden 2012, 90 mukaan.

¹²³ Häkkänen-Nyholm 2010.

¹²⁴ Warshak 2012, 51.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Ibid. 53.

¹²⁷ Häkkänen-Nyholm 2010.

¹²⁸ Warshak 2012, 101.

¹²⁹ Taskinen 2001, Peuralahden 2012, 54 mukaan.

Jos lapsen käytös ei ole jatkuvaa, on todennäköistä, että kyse ei ole ainakaan vakavasta vieraannuttamisesta. Lisäksi jos lapsen osoittama epäystävällisyys suuntautuu kumpaankin vanhempaan, on todennäköistä, että kyse ei ole vieraannuttamisesta. Lapsen vanhemmat saattavat tulkita lapsen käytöksen väärin ja sen vuoksi esittää väitteitä vieraannuttamisesta. Välillä vanhemmat voivat tietoisesti hyödyntää lapsen käytöstä omaksi edukseen. He saattavat toimia näin esimerkiksi saadakseen lapsen huoltajuuden itselleen.¹³⁰

Asia on herättänyt keskustelua Suomessa myös aikaisemmin ja siihen liittyen tehtiin lakialoite jo vuonna 2012. Lakialoite sisälsi idean siitä, kuinka vieraannuttamiskielto voidaan lisätä lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Lakialoitteessa lisäys oli muotoiltu tällä tavoin: ”Tapaamisoikeuden toteutumista 1 §:ssä säädettyjen periaatteiden mukaisesti ei saa haitata eikä vaarantaa antamalla lapselle siitä vanhemmasta, jonka luona lapsi ei asu, totuudenvastaisia kielteisiä tietoja tai mielikuvia, jotka ovat omiaan vieraannuttamaan lasta sanotusta vanhemmastaan (vieraannuttamiskielto). Jos toinen vanhempi tai muu henkilö, jolle lapsen huolto on uskottu, rikkoo vieraannuttamiskieltoa, voidaan soveltaa 12 §:ää.”¹³¹

Lakialoite eteni valiokuntakäsittelyyn, jolloin huomautettiin, että vieraannuttamiskielto on jo tämänhetkisessä laissa. Lakialoite raukesi, mutta valiokunta kuitenkin piti tärkeänä sitä, että lainsäädännön tarkentamista harkitaan.¹³² Nyt oikeusministeriö on kiinnittänyt huomiota vieraannuttamiseen antaessaan ehdotuksia lapsen huoltoja ja tapaamisoikeutta koskevan lain muuttamiseen. Oikeusministeriön ehdotus on seuraava: ”Terävöitetään lapsenhuoltolakia niin, että molempien vanhempien velvollisuus myötävaikuttaa lapsen huoltoon ja tapaamisoikeutta koskevien päätösten noudattamiseen olisi nykyistä selkeämpi.”¹³³

Oikeusministeriö perustelee ehdotuksen tarpeellisuutta sillä, että vieraannuttaminen on nousut esiin. Oikeusministeriön mielestä on tarpeellista, että laki on sanamuodoltaan täsmällisempi. Tämä estäisi riitojen syntymistä. Laissa tulisi nostaa esiin etenkin se, että vastuu koskee kumpaakin vanhempaa. Oikeusministeriö on koonnut ehdotusta puoltavia näkökulmia. Ehdotusta puolletaan sen vuoksi, että lapsen etu toteutuu kummankin vanhemman ottaessa vastuuta tapaamisoikeuden toteutumisesta.¹³⁴

¹³⁰ Warshak 2012, 101.

¹³¹ LA 27/2012 vp.

¹³² Muistio lapsenhuoltolain uudistamistarpeista 2016, 3-4.

¹³³ Lapsen huoltoja ja tapaamisoikeutta koskevan lain muutostarpeet. Yhteenveto verkkokeskustelusta 2016, 11.

¹³⁴ Ibid.

Puoltavien näkökulmien lisäksi oikeusministeriö on koonnut ehdotusta vastustavia näkökulmia. Sen sijaan että lain sanamuotoa täsmennettäisiin, huomio tulisi kiinnittää eropalveluiden laadun parantamiseen. Ristiriitoihin tulisi kiinnittää ajoissa huomiota. Lisäksi vastustavana näkökulmana on se, että lain täsmentäminen ei vaikuta kaikkien vanhempien käyttäytymiseen.¹³⁵

Oikeusministeriön ehdotus voisi toteutuessaan vaikuttaa siihen, että vanhemmat kokisivat lapsen tapaamisoikeuden ja huoltoon liittyvien periaatteiden toteuttamisen nykyistä tärkeämmäksi. Jos laki olisi täsmällisempi, vanhemmat saattaisivat ottaa sen nykyistä vakavammin huomioon. Tällöin myös lapsen oikeus molempiin vanhempiin toteutuisi nykytilaa paremmin, kun tapaamiset toisen vanhemman kanssa eivät estyisi. Toisaalta riitaiset vanhemmat eivät välttämättä noudattaisi lakia, vaikka sitä täsmennettäisiin.

Kuten aiemmin tässä luvussa on tuotu esiin, vieraannuttaminen voi ilmetä myös monella muulla tavalla, kuin lapsen ja tätä tapaavan henkilön tapaamisten estämisenä. Luvussa on tuotu esiin myös se, että vieraannuttaminen voi olla monella eri tavalla lapselle haitallista ja tällöin lapsen edun vastaista. Luultavasti ehdotus ei toteutuessaan toisi erityisesti tämän asian kannalta merkittävää muutosta nykytilaan, koska ehdotuksessa pyritään vaikuttamaan lähinnä tapaamisoikeuden toteutumiseen.

3.3 Lapsen asuinpaikan muutoksesta ilmoittaminen

Kuten vieraannuttamista koskevassa luvussa mainittiin, lapsen oikeuksiin kuuluu oikeus molempiin vanhempiin¹³⁶. Lapsen tapaamisoikeuden toteutuminen siihen vanhempaan, jonka luona lapsi ei asu, saattaa vaarantua lapsen muuttaessa¹³⁷. Vieraannuttamista koskevassa luvussa nostettiin esiin myös lain säädös siitä, että vanhempien täytyy yhdessä huolehtia tapaamisoikeuden toteutumisesta. Lisäksi huoltajien kuuluu huolehtia lapselle merkityksellisten ihmissuhteiden turvaamisesta.¹³⁸ Tämänhetkinen laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta sisältää huoltajien yhteistoimintaa koskevan säädöksen. Sen mukaan heidän täytyy päättää yhdessä lapsen asioista.¹³⁹

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ LOS 7.artikla.

¹³⁷ Muistio lapsenhuoltolain uudistamistarpeista 2016, 4.

¹³⁸ HTL 1:2.

¹³⁹ Ibid. 1:5.1.

Vaikka laissa on näin säädetty, lapsen huoltajat eivät aina toimi lain edellyttämällä tavalla¹⁴⁰. Oikeudellisesta näkökulmasta katsottuna lapsen asuinpaikan muutokseen liittyy ristiriita. Vaikka lähtökohtaisesti huoltajien tulee sopia muutosta yhdessä, niin tämänhetkinen lainsäädäntö mahdollistaa toimintatavan, jossa muuttoa haluavan lähihuoltajan on helppo toteuttaa muutto toiselle paikkakunnalle Suomessa ilman keskustelua toisen vanhemman kanssa.¹⁴¹

Muutto toiselle paikkakunnalle saattaa johtaa siihen, että lapsi ja etävanhempi eivät tapaa yhtä usein kuin on sovittu, esimerkiksi välimatkan ollessa kohtuuttoman suuri. Tällöin lapsen oikeus molempiin vanhempiinsa ei välttämättä toteudu tarkoituksenmukaisesti. Lapsesta erillään asuvalle huoltajalle ei ole tähän tilanteeseen säädetty esimerkiksi pakkokeinoja, joita käyttäen asiaan voitaisiin puuttua. Käytännössä lapsesta erillään asuva huoltaja voi ainoastaan käräjäoikeuden kautta hakea lapsen lähihuoltajuutta.¹⁴²

Lapsen muuttamiseen liittyvien erimielisyyksien ehkäisemisestä on annettu suositus. Suosituksessa yhtenä vaihtoehtona on se, että lainsäädäntöön lisätään kohta, jonka mukaan lapsen kanssa asuva vanhempi on velvollinen kertomaan muuttoaikeista toiselle vanhemmalle mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Suosituksen mukaan muuttoaikeista tulisi kertoa etävanhemmalle kirjallisesti, jolloin etävanhemmalla on aikaa reagoida asiaan. Lisäksi suosituksessa ehdotetaan aikarajan asettamista sille, milloin muuttoaikeista tulee viimeistään kertoa ennen kuin muutto käytännössä toteutuu.¹⁴³

Oikeusministeriö on kiinnittänyt asiaan huomiota ja laatinut ehdotuksen, joka koskee lapsen asuinpaikan muutosta ja siihen liittyvää huoltajan ilmoitusvelvollisuutta. Oikeusministeriön ehdotus on muotoiltu seuraavasti: ” Säädetään lapsen asuinpaikan muuttamista harkitsevalle huoltajalle velvollisuus ilmoittaa aikeesta etukäteen lapsen toiselle vanhemmalle.” Ehdotusta on perusteltu sillä, että huoltajat eivät aina sovi lapsen asuinpaikkaa koskevasta muutoksesta yhdessä.¹⁴⁴

Ehdotusta pidetään tarpeellisenä myös niiden etävanhempien tapaamisoikeuden toteutumisen kannalta, joilla ei ole huoltajuutta. Perusteluissa on mainittu, että tilanteessa, jossa lapsen

¹⁴⁰ Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain muutostarpeet. Yhteenveto verkkokeskustelusta 2016, 13.

¹⁴¹ Koulu 2014, 133.

¹⁴² Koskinen 2017.

¹⁴³ CM/Rec(2015)4, 20-22.

¹⁴⁴ Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain muutostarpeet. Yhteenveto verkkokeskustelusta 2016, 13.

lähivanhempi ei huomioi ilmoitusvelvollisuutta, siitä ei tule sanktiota. Sanktion sijaan ilmoituksen tekemättä jättäminen otettaisiin esiin silloin, kun toinen vanhempi hakee muutosta lapsen huoltoon tai asumiseen.¹⁴⁵

Oikeusministeriö nostaa ehdotusta puoltavaksi näkökulmaksi sen, että silloin kun lapsen etävanhemmalla on aikaa käsitellä lapsen muuttoa koskevaa asiaa, vanhemmat riitelisivät kyseisestä asiasta vähemmän. Oikeusministeriö on koonnut myös ehdotusta vastustavia näkökulmia. Yhden näkökulman mukaan ehdotus ei toisi muutosta nykytilaan. Ehdotus ei parantaisi etävanhemman mahdollisuuksia puuttua lapsen muuttoon. Lisäksi tilanteissa, joihin liittyy perheväkivallalta pakenemista, velvollisuus ilmoittaa muutosta olisi haasteellinen.¹⁴⁶

Oikeusministeriön ehdottama etukäteinen ilmoitus on kuitenkin Euroopan neuvoston antaman suosituksen mukainen. Ehdotukseen ei ole sisällytetty pakkokeinoja sen varalle, että lapsen huoltaja jättäisi etukäteisen ilmoituksen tekemättä. Tämän vuoksi laki ei käytännön tasolla toisi muutosta siihen, miten etävanhempi voi vaikuttaa lapsen muuttoon. Lisäksi ehdotuksessa ei ole mainittu sitä, mitä tapahtuu, kun etävanhempi saa tiedon lähivanhemman muuttoaikeista ja vastustaa muuttoa.

Tästä voidaan päätellä, että ehdotuksen avulla pyritään vaikuttamaan vanhempien asenteisiin. Täsmällisempi laki ja selkeä maininta etukäteisestä ilmoitusvelvollisuudesta saattaa vaikuttaa siihen, että vanhempi kiinnittää lakiin nykytilaa enemmän huomiota. Toisaalta jos vanhemmat ovat riitaisia ja vanhemman halutessa muuttoa lapsen kanssa, hän ei välttämättä edes halua kiinnittää lakiin huomiota, varsinkin jos lakiin ei sisälly pakkokeinoja. Toisaalta muutto voi huonontaa hänen mahdollisuuttaan pitää senhetkinen huoltajan ja lähivanhemman asema, jos etävanhempi vie muuton jälkeen lapsen huoltoa tai asumista koskevan asian oikeuteen. Tämä saattaa toimia myös riitaisissa tapauksissa estävänä tekijänä sille, että lähivanhempi muuttaisi lapsen kanssa ilmoittamatta siitä etävanhemmalle. Ehdotuksen myötä lapsen oikeus molempiin vanhempiin toteutuisi ainakin näissä tilanteissa nykyistä paremmin, kun lapsen kanssa muuttaminen ei toteutuisi niin yksinkertaisesti kuin tällä hetkellä. Lisäksi lapsen tapaamisoikeus vanhempaan, joka ei ole hänen huoltajansa, olisi tältä kannalta turvatumpi.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Ibid.

3.4 Eron jälkeinen yhteistoiminta ja riitaisuus

Lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvistä asioista noin 3600 päättyy joka vuosi käräjäoikeuksiin. Kyseinen määrä vastaa lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvistä asioista noin yhdeksää prosenttia. Kyseisestä määrästä valtaosa on joko vanhempien yhdessä tekemiä hakemuksia tai muutoin riidattomia asioita. Riitaisia asioita käräjäoikeudet kuitenkin käsittelevät joka vuosi lapseen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyen noin 1800-2000.¹⁴⁷

Silloin kun vanhempien muodostama avo- tai avioliitto päättyy eroon, vanhempien voi olla vaikeaa tulla toimeen keskenään. Samalla kun vanhemmat yrittävät toipua erosta ja kohdata siihen liittyviä tunteita, heidän tulisi muodostaa välilleen yhteistyövanhemmuus. Tämä on vanhempien kannalta vaativaa, mutta yhteistyön tekeminen entisen kumppanin kanssa lapsen asioiden järjestämisestä koskien on tärkeää lapsen kannalta.¹⁴⁸ Näin toimimalla vanhemmat myös noudattavat lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa laissa mainittua huoltajien yhteistoimintavelvollisuutta¹⁴⁹.

Ero voi vaikuttaa haitallisesti lapsen koulumenestykseen ja itsetuntoon, sekä aiheuttaa masennusta. Tässä yhteydessä tulee huomata se, että olosuhteet kokonaisuudessaan vaikuttavat siihen, kuinka ero vaikuttaa lapseen.¹⁵⁰ Vanhempien ero voi olla lapselle raskas kokemus myös silloin, kun ero tapahtuu sovinnollisesti, mutta riitoja sisältävä ero tekee kokemuksesta vielä raskaamman¹⁵¹. Riitaisa ero ei tällöin edistä lapsen etujen ja oikeuksien toteutumista.

Se, mitä ero aiheuttaa lapselle, riippuu etenkin siitä, kuinka vanhemmat hoitavat eroon liittyvät asiat. Myös vanhempien kyvykyys tulla toimeen eron jälkeen ja lapsen edun siirtäminen oman edun edelle ovat merkityksellisiä asioita lapsen kannalta.¹⁵² Vanhempien kuuluu tiedostaa, että vanhemmuussuhde ja parisuhde ovat toisistaan erilliset asiat ja että vanhemmuussuhde jatkuu myös eron jälkeen¹⁵³. Kun vanhemmat saavat aikaisessa vaiheessa apua ja tukea eron hoitamiseen ja saavuttavat yhteisymmärryksen, vähenevät samalla eron mahdollisesti

¹⁴⁷ Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu käräjäoikeuksissa 1.1.2011-31.12.2013, 16.

¹⁴⁸ Vanhemmuus ei pääty eroon 2017.

¹⁴⁹ HTL 1:5.

¹⁵⁰ Kruk 2013, 66.

¹⁵¹ Hämäläinen 2012, 14-15.

¹⁵² Neuvokeskus 2013, 22.

¹⁵³ Vanhemmuus ei pääty eroon 2017.

aiheuttamat haitat. Tämän näkökulman kannalta on tärkeää, että riitojen syntymistä ja pahentumista ennaltaehkäistään.¹⁵⁴ Koska vanhempien sovinnollisuus vähentää lapselle aiheutuvia haittoja, sovinnollisuuden edistäminen tarkoittaa samalla lapsen etujen ja oikeuksien edistämistä.

Tällä hetkellä vanhemmilla on käytettävissään useita eri keinoja saadakseen apua lapsen asioiden järjestämistä koskeviin riitoihin. Kuntien tehtäväksi on säädetty, että niiden tulee tarjota vanhemmille esimerkiksi perhe- ja kasvatusneuvontaa sekä mahdollisuutta perheasioiden sovitteluun.¹⁵⁵ Perheasiainsovittelijoina voivat toimia ne, jotka ovat nimettyjä tehtävään. He voivat esimerkiksi olla perheneuvoloissa työskenteleviä henkilöitä. Sovittelua voi tarjota myös muu siihen luvan hankkinut henkilö. Lisäksi kirkon perheasioiden neuvottelukeskus voi tarjota sovittelua.¹⁵⁶

Sovittelijan kuuluu kiinnittää huomiota lapsen etuun. Sovittelija on vanhempien apuna ja pyrkii siihen, että vanhemmat saavat sovittua lastaan koskevat asiat sovittelun aikana. Tämän toteutuessa, sovittelija on vanhempien apuna heidän laatiessa asiasta sopimusta.¹⁵⁷ Sovittelussa perhettä saatetaan kehottaa siirtymään muiden palveluiden piiriin, kuten perheneuvolaan. Perheet voidaan ohjata myös käyttämään ilmaisia kansalaisjärjestöjen eroauttamispalveluita.¹⁵⁸

Kun vanhemmat eivät yllämainituista tukikeinoista huolimatta pääse sovintoon lapsen asioista, he voivat turvautua tuomioistuinsovitteluun. Tuomioistuinsovittelun avulla asia saadaan päätökseen joutuisammin kuin oikeudenkäynnissä. Lisäksi tuomioistuinsovittelu aiheuttaa vähemmän kustannuksia.¹⁵⁹ Tuomioistuinsovitteluun turvauduttaessa perheasioiden hoitoon paneutunut tuomari toimii sovittelijan roolissa. Tuomarin avustajana ja työparina toimii asiantuntija, esimerkiksi vanhemmuuteen perehtynyt psykologi.¹⁶⁰

Tuomioistuinsovittelussa pyritään siihen, että vanhemmat muodostavat sopimuksen, johon he ovat valmiita sitoutumaan. Sopimuksen tulee olla sellainen, jossa lapsen etu toteutuu. Sovittelua ei ole tiukasti määritelty etenemään tietyllä tavalla, vaan siellä on tarkoitus selvittää

¹⁵⁴ Hämäläinen 2012, 24.

¹⁵⁵ SHL 3:14.

¹⁵⁶ Perheasiainsovittelu - mistä sovittelua saa? 2014.

¹⁵⁷ Perheasiainsovittelu - lapsen aseman järjestäminen erotilanteessa 2014.

¹⁵⁸ Perheasiainsovittelu - mitä perheasiainsovittelussa tapahtuu? 2014.

¹⁵⁹ Neuvokeskus 2013, 17.

¹⁶⁰ Huoltoriidan sovittelu tuomioistuimessa - sovittelu vaihtoehtona pitkälle oikeudenkäynnille 2016.

asiat keskustellen. Asiantuntijan tehtävänä on kuitenkin kiinnittää huomiota lapsen etuun vaikuttaviin asioihin.¹⁶¹

Lapsen oikeuksien sopimuksessa on kohta, jonka mukaan valtion tulee tukea vanhempia lapsen kasvatuksessa ja kehittää erilaisia palveluja tämän eteenpäin viemiseksi¹⁶². Vaikka tällä hetkellä vanhemmille tarjotaan vapaaehtoisia perheneuvontapalveluja, niillä ei voida taata sitä, että vanhemmat päättäisivät eron jälkeen lapsen asioista yhdessä. Jos vanhemmat eivät eron jälkeen pyri neuvottelemaan lapsen asioista, saattaa lapsen aseman järjestämisestä muodostua riitaisampi, kuin tilanteessa, jossa vanhemmat pyrkivät neuvottelemaan asiasta.¹⁶³

Oikeusministeriö on kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka vanhempien välisiä ristiriitoja voidaan vähentää lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa. Oikeusministeriö on laatinut ehdotuksen, joka koskettaa eroavia vanhempia. Ehdotus on muotoiltu seuraavasti: ”Säädetään vanhemmille velvollisuus osallistua erotilanteessa lapsen aseman järjestämistä koskevaan neuvotteluun. Todistus neuvottelussa käymisestä olisi edellytys sille, että vanhempi voi viedä lasta koskevan asian tuomioistuimeen.”¹⁶⁴

Ehdotuksen tarpeellisuutta on perusteltu sillä, että vanhempien välinen vuoropuhelu on tarpeellista. Oikeusministeriö on myös koonnut ehdotusta puoltavia näkökulmia. Ehdotusta puoltavana näkökulmana on se, että pakollisen eroneuvottelun avulla estettäisiin vanhempien riitely nykyistä tehokkaammin. Pakollinen eroneuvottelu antaa vanhemmille tilaisuuden siihen, että he pääsevät yhdessä keskustelemaan lasta koskevista asioista. Oikeusministeriö on koonnut myös ehdotusta vastustavia näkökulmia. Yhden näkökulman mukaan eroneuvotteluun pakottaminen ei ole oikea keino vanhemmuuden tukemiseen. Eroneuvotteluun pakottamisen sijaan parempana vaihtoehtona pidetään laadukkaita palveluita.¹⁶⁵

Kuten aiemmin tässä luvussa esitettiin, vanhempien riitaisuus voi olla riski lapsen kehitykselle. Silloin siitä muodostuu riski myös lapsen edun toteutumiselle. Oikeusministeriön ehdotuksen tavoitteena on vanhempien välisen riitaisuuden vähentäminen, jolloin lapsen etu olisi turvatumpi kuin tämänhetkisessä laissa. Valtion kuuluu tukea vanhempia lapsen kasvatuksessa ja pakollinen eroneuvottelu on konkreettisempi keino saada vanhemmat neuvottelemaan asioista, kuin vapaaehtoisten palvelujen järjestäminen, joita ei välttämättä hyödynnetä.

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² LOS 18.artikla.

¹⁶³ Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain muutostarpeet. Yhteenvedo verkkokeskustelusta 2016, 14.

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Ibid.

Pakollinen eroneuvottelu voi myös toimia ajatuksia herättävänä tilanteena vanhemmille, jotka ovat keskittyneet riitelyyn sen sijaan, että olisivat pyrkineet asettamaan lapsen edun omien tunteidensa edelle. Pakollinen eroneuvottelu on myös hyvä tilaisuus tiedottaa vanhemmille heidän velvollisuuksistaan, lapsen oikeuksista sekä siitä, mitä muita tukikeinoja vanhemmilla on käytettävissään. Tässä yhteydessä vapaaehtoiset palvelut voidaan ottaa mukaan eroneuvotteluun.

3.5 Lasta koskevan oikeudenkäynnin kesto

Tuomioistuimissa käsiteltäviä asioita, jotka koskevat lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta, pidetään tärkeinä ja niiden kohdalla ratkaisu tulisi saavuttaa mahdollisimman nopeasti. Kuten vanhempien riitelyä ja sen haitallisuutta käsittelevässä luvussa todettiin, vanhempien riitely voi olla lapselle haitallista. Vanhempien riitaisuuden lisäksi huomiota tulee kiinnittää riidan keston. Vanhempien riitelyn pitkäkestoisuus omalta osaltaan vaikuttaa haitallisesti lapseen.¹⁶⁶

Tuomioistuinten asianhallintajärjestelmässä olevista tiedoista on päätelty, että Espoon ja Helsingin käräjäoikeudessa käsitelty lapsen huoltoa ja tapaamista koskevat oikeudenkäynnit on saatu päätökseen suunnilleen 11 kuukaudessa vuotta 2014 edeltäneinä vuosina. Kyseessä ovat oikeudenkäynnit, jotka ovat päättyneet pääkäsittelyyn. Oulun käräjäoikeuden luku on vielä suurempi, sillä siellä oikeudenkäynnit on saatu päätökseen noin 12,5 kuukauden kuluessa.¹⁶⁷

Oikeudenkäyntien keston pidentyessä, ne ovat selkeä riski lapsen oikeuksien toteutumiselle. Perustuslain¹⁶⁸ ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaan oikeudenkäyntiä ei saa viivyttää, ja sen tulee olla kestoaltaan kohtuullinen¹⁶⁹. Oikeudenkäynnin pitkä kesto voi vaarantaa lapsen oikeusturvan myös siitä näkökulmasta, että sen katsotaan olevan vaarantava tekijä perhe-elämän turvaamisen kannalta¹⁷⁰.

Pitkittyneet lapsen huoltoa ja tapaamista koskevat riidat ovat raskaita niissä osallisena olleille¹⁷¹. Kun riita vanhempien välillä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa

¹⁶⁶ Aaltonen 2009, 145.

¹⁶⁷ Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu käräjäoikeuksissa 1.1.2011–31.12.2013, 17.

¹⁶⁸ PL 2:21.

¹⁶⁹ EIS 6.artikla, kohta 1.

¹⁷⁰ Aaltonen 2009, 145.

¹⁷¹ Mäkijärvi 2014, 87.

kestää kauan, lapsi ei välttämättä ole tietoinen esimerkiksi siitä, kuinka usein hän tulee tapaamaan sitä vanhempaa, kenen luona hän ei asu. Tämä on riski lapsen hyvinvoinnille.¹⁷² Kuten jo aikaisemmin on todettu, lapsen hyvinvoinnin vaarantuminen vaarantaa samalla lapsen edun toteutumisen.

Sen lisäksi, että kauan kestävä riita aiheuttaa lapselle epätietoisuutta tulevaisuudesta, siihen liittyy oikeusturvaa koskeva näkökulma. Jos vanhemmat eivät ole yksimielisiä siitä, kumman luokse lapsi muuttaa eron jälkeen, voi pitkä tuomioistuinkäsittely vaikuttaa lapsen ja hänen vanhempansa suhteeseen. Eron jälkeen lapsi saattaa esimerkiksi asua pääasiassa toisen vanhempansa kanssa, jolloin suhde hänestä erillään asuvaan vanhempaan heikkenee.¹⁷³ Tämä myös heikentää lapsen oikeutta molempiin vanhempiinsa¹⁷⁴.

Ajan kulumisen voi myös muilla tavoin vaarantaa lapsen oikeudet, sillä se voi saada vanhemmat vaatimaan entistä vahvemmin omien vaatimuksiensa toteuttamista ja vähentää heidän kykyään mukautua toisen vanhemman esittämiin vaatimuksiin¹⁷⁵. Tällöin vanhempien yhteistyökyky heikkenee ja lapsen edun ja oikeuksien toteutuminen vaarantuu, kuten vanhempien yhteistoimintaa ja riitaisuutta käsittelevässä luvussa todettiin.

Suomen lapsiasiavaltuutettu on kiinnittänyt huomiota pitkiin huoltoriitaoikeudenkäynteihin. Myös lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että kauan kestävät lapsen huoltoa ja tapaamista koskevat riitojen käsittelyt ovat riski lapsen oikeusturvalle.¹⁷⁶ Lapsen edun mukaista on, että häntä koskevat oikeudenkäynnit hoidetaan viiveettä¹⁷⁷. Tällä hetkellä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat oikeudenkäynnit saattavat olla tarpeettoman pitkiä. Yhtenä tekijänä katsotaan olevan se, että tuomioistuimen tarvitessa olosuhdeselvitystä, sen hankkiminen kestää liian kauan.¹⁷⁸

Aika, joka kuluu olosuhdeselvityksen hankkimiseen, vaihtelee eri alueilla. Espoossa on vuotta 2014 edeltäneiden vuosien aikana hankittu selvitys 6 kuukaudessa, kun taas Helsingissä noin 8-9 kuukaudessa. Oulussa selvitys on hankittu 9-10 kuukaudessa. Tästä ajasta varsinaiseen työn tekemiseen käytetään noin kolme kuukautta ja aluksi aikaa käytetään siihen, että odotetaan työn alkamista.¹⁷⁹ Sosiaalitoimella on mahdollisuus lisäajan toivomiseen, jos se katsoo

¹⁷² Aaltonen 2009, 145-146.

¹⁷³ Ibid. 146.

¹⁷⁴ LOS 7.artikla.

¹⁷⁵ Aaltonen 2009, 201-202.

¹⁷⁶ Kurttila 2017, 25-26.

¹⁷⁷ CRC/C/GC/14, kohta 93.

¹⁷⁸ Muistio lapsenhuoltolain uudistamistarpeista 2016, 5.

¹⁷⁹ Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu käräjäoikeuksissa 1.1.2011-31.12.2013, 18.

sen tarpeelliseksi. Sosiaalitoimen esittämissä syissä on mainittu esimerkiksi töiden kasautuminen ja vanhempien johdosta estyneet tapaamiset.¹⁸⁰ Myös EIT on käsitellyt esiin nostetussa tapauksessa (EIT Nuutinen v. Suomi 27.06.2000) oikeudenkäynnin kestoa ja olosuhdeselvitykseen kuluva aikaa:

Tapauksessa Nuutinen vastaan Suomen valtio, lapsen isä oli aluksi hakenut käräjäoikeuden kautta lapsen yhteishuoltajuutta, jota yksinhuoltajan asemassa oleva äiti vastusti. Lapsen isä oli aiemmin tuomittu äidin pahoinpitelystä ja äiti pelkäsi lapsen isää. Lapsi määrättiin äidin yksinhuoltoon, mutta lapsen ja isän välille vahvistettiin tapaamisoikeus. Tapaamiset määrättiin toteutumaan valvottuina määrättyssä paikassa. Lapsen äiti ei kuitenkaan vienyt lasta tapaamisiin siitäkään huolimatta, että hänelle määrättiin sakkoa tapaamisten estämisestä isän hakiessa useasti tapaamisten täytäntöönpanoa. Lopulta isä haki uudelleen käräjäoikeudelta yhteishuoltajuutta sekä suurempaa tapaamisoikeutta. Käräjäoikeus päätti, että lapsi pysyy äidin yksinhuollossa. Isä valitti hovioikeuteen, jossa valitus hylättiin. Korkein oikeus ei antanut asiaan valituslupaa.

Oikeudenkäyntiin kului aikaa yli 5 vuotta ja isän mielestä etenkin käräjäoikeuksien päätökset käsittelyiden siirtämisestä myöhemmäksi pidensivät oikeudenkäyntiin kulunutta aikaa. Käräjäoikeudet olivat siirtäneet käsittelyitä sosiaalilautakuntien lausuntojen hankkimiseksi. Hallituksen näkökulman mukaan isä oli osittain vaikuttanut oikeudenkäynnin kestoon käyttäytymällä uhkaavasti sosiaaliviranomaisia kohtaan ja siten hankaloittamalla heidän tehtäviään. EIT:n huomio kiinnittyi käräjäoikeuden asettamiin pitkiin määräaikoihin, joihin mennessä sosiaaliviranomaisten tuli toimittaa lausunnot. Ensimmäisellä kerralla aikaa annettiin yhdeksän kuukautta ja seuraavalla kerralla kahdeksan kuukautta. Myös EIT katsoi, että isä oli osittain vaikuttanut oikeudenkäynnin kestoon. EIT kuitenkin huomautti, että tuomioistuimen katsoessa selvitykset tarpeelliseksi, sen tulee huolehtia siitä, että oikeudenkäynti ei muodostu kestoltaan liian pitkäksi. EIT:n mielestä tässä tapauksessa oikeudenkäyntiin kulunut aika oli kohtuuton.

Kun käräjäoikeus katsoo olosuhdeselvityksen hankkimisen tarpeelliseksi, usein asiaan toivotaan väliaikaismääräyksen antamista¹⁸¹. Kuten jo luvussa 2.4 esitettiin, väliaikaismääräyksen

¹⁸⁰ Valkama & Litmala 2006, 49.

¹⁸¹ Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu käräjäoikeuksissa 1.1.2011-31.12.2013, 17.

kuuluu olla lapsen edun turvaamistoimenpide ¹⁸². Sen kuuluu edustaa väliaikaisuutta, eikä anna lapsen toiselle vanhemmalle etua lopullista päätöstä tehtäessä ¹⁸³. Väliaikaismääräykseen liittyy kuitenkin lapsen oikeusturvan kannalta riski, jossa puutteellisiin tietoihin pohjautuvan määräyksen vuoksi lapsen asema tasaantuu määräyksen mukaisiin olosuhteisiin. Tämä voi vaikuttaa lopulliseen ratkaisuun. ¹⁸⁴ Tästä voidaan päätellä, että mitä kauemmin oikeudenkäynti kestää ja mitä kauemmin väliaikaismääräys on voimassa, sitä tiukemmin lapsen asema tasaantuu väliaikaismääräyksen mukaisiin olosuhteisiin.

Lisäksi esimerkiksi vuonna 2006 toteutetussa tutkimuksessa todettiin, että väliaikaismääräyksen muuttaminen lopullisen päätöksenteon yhteydessä, tapahtui lähinnä erityisissä tilanteissa ¹⁸⁵. Tästä voidaan päätellä, että jos väliaikaismääräys annetaan puutteellisempien tietojen perusteella, mitä lopulliseen ratkaisuun vaaditaan ja jos lopullinen ratkaisu tehdään väliaikaismääräyksen muodostamien olosuhteiden perusteella, ei oikeudenkäynti ole lapsen oikeusturvan kannalta asiallinen.

Nyt oikeusministeriö on kiinnittänyt huomiota olosuhdeselvityksen tekemiseen kuluvaan aikaan. Oikeusministeriö on laatinut siihen liittyvän ehdotuksen, joka on muotoiltu seuraavasti: ”Asetetaan määräaika sille, kuinka pian sosiaaliviranomaisen on ryhdyttävä laatimaan olosuhdeselvitystä.” Oikeusministeriö on saanut myös tietoonsa ehdotuksia määräajasta koko selvitystyölle, ei vain sen aloittamiselle. Oikeusministeriö nostaa ehdotusta puoltavana näkökulmana esiin sen, että se vähentää samalla koko selvitystyöhön kuluvaan aikaa. ¹⁸⁶

Oikeusministeriön kokoamissa ehdotusta vastustavissa näkökulmissa nostetaan esiin se, että vaikka selvitystyö pitäisi aloittaa tietyn ajan kuluessa, resurssit eivät sosiaalitoimessa muuttuisi. Jos ne pysyvät samoina kuin tällä hetkellä, määräaika ei välttämättä pystyittäisi noudattamaan. Jos sosiaalitoimi yrittää tämänhetkisillä resursseillaan noudattaa määräaika, saattaa työn tulos huonontua. Määräaika tärkeämpänä vaihtoehtona pidetään työmenetelmien muuttamista. ¹⁸⁷

Lakiehdotuksen toteutuessa ja sosiaalitoimen pystyessä noudattamaan uutta lakia, lapsen oikeus viiveettömään ja ajallisesti kohtuulliseen oikeudenkäyntiin toteutuu nykyistä lakia pa-

¹⁸² Savolainen 1984; Gottberg 1997, Aaltosen 2009, 181 mukaan.

¹⁸³ Aaltonen 2009, 181.

¹⁸⁴ Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2009, 60.

¹⁸⁵ Valkama & Litmala 2006, 75.

¹⁸⁶ Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain muutostarpeet. Yhteenveto verkkokeskustelusta 2016, 15.

¹⁸⁷ Ibid.

remmin. Tällöin tuomioistuimien on helpompi vaatia selvitystä kohtuullisessa ajassa. Olosuhdeselvityksen valmistuessa nykyistä käytäntöä aikaisemmin, lapsen olosuhteet eivät ehtisi vaikiintua väliaikaismääräyksen mukaiseen tilaan samalla tavalla kuin tällä hetkellä. Lisäksi lapsen etu toteutuisi paremmin, kun vanhemmat saisivat oikeudessa käytävän riitansa nykyistä nopeammin päätökseen. Tällöin lapsi ja vanhemmat pääsisivät nykytilaa nopeammin suunnittelemaan tulevaisuutta, joka omalta osaltaan edistää lapsen hyvinvointia ja siten lapsen etua ja oikeuksia.

3.6 Vanhempien velvollisuus selvittää lapsen mielipide

Kuten aiemmin on todettu, vanhempien sovinnollisuus edistää lapsen etua. Kun lapsen vanhemmat eroavat sovinnollisesti, myös lapsen oikeuksien toteutumiseen on hyvät lähtökohdat. Etenkin lapsen oikeus mielipiteensä kertomiseen toteutuu luultavimmin silloin, kun vanhemmat pyrkivät puhumaan erosta ja siitä seuraavista asioista sovinnollisesti lapselleen.¹⁸⁸

Laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on huomioitu vanhempien sovinnollisuus ja tavoiteltu vanhempien muodostaman sopimuksen suojaamista samalla, kun on haluttu turvata lapsen etu. Laissa on säädetty, että silloin kun vanhemmat ovat sovinnollisia asiassa, joka liittyy tapaamisoikeuteen, vanhempien yhteishuoltoon tai vanhemman yksinhuoltoon määrittämiseen, tulee päätös tehdä siten, kuin vanhemmat ovat sopineet. Tämän ehtona on kuitenkin se, että vanhempien sopimus on lapsen edun mukainen.¹⁸⁹

Laissa on annettu painoarvoa vanhempien muodostamalle sopimukselle myös siinä yhteydessä, kun on säädetty lapsen mielipiteen selvittämisestä. Lapsen mielipide selvitetään vain tietyissä tilanteissa, kun käsitellään lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta. Laissa on esimerkiksi säädetty, että jos lapsen kehitystaso ja ikä mahdollistavat lapsen näkökulman selvittämisen, se tulee selvittää. Tapauksen tulee olla myös sellainen, että lapsen vanhemmilla on keskenään eriävät mielipiteet.¹⁹⁰

Sovinnollisten vanhempien oletetaan kuulleen ja ottaneen selvää lapsen mielipiteestä. Näin ei aina tapahdu käytännössä, kun lapsen mielipiteestä on esimerkiksi muodostettu ennakkoon tietty käsitys, jolloin usein unohdetaan kysyä sitä lapselta itseltään. Tällöin tulisi muistaa, että lapsella itsellään voi olla hyvin vahva käsitys omasta edustaan, joka tulisi selvittää.¹⁹¹ Jos

¹⁸⁸ Karttunen 2010, 58.

¹⁸⁹ HTL 2:10.2.

¹⁹⁰ Ibid. 2:11.

¹⁹¹ Fortin 2009, 240.

lapsi kertoo mielipiteensä, eron vuoksi vanhemmilla ei välttämättä ole taitoa kuunnella lasta¹⁹². Vanhempien voi myös olla vaikea ymmärtää sitä, että heidän etunsa ei ole sama asia kuin lapsen etu¹⁹³. Jos vanhemmat eivät selvitä lapsen tosiasiallista mielipidettä, he eivät toimi lapsen oikeuksia edistäen. Vanhemmat eivät myöskään toimi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa lakia noudattaen.¹⁹⁴

Lapsen etu ja oikeudet saattavat jäädä ilman huomiota myös toisenlaisissa tilanteissa. Vanhempien erotessa, he saattavat pyrkiä omien etujensa toteuttamiseen ja muodostamaan lapsen huoltoa ja tapaamista koskevan sovinnon, joka perustuu vanhempien väliseen puolueettomuuteen. Näin toimimalla, he estävät riitelyn. Samalla lapsen etu unohdetaan, eivätkä vanhemmat välttämättä halua selvittää ja huomioida lapsen mielipiteitä. Kun vanhempien välillä ei ole luottamusta samalla kun he pyrkivät puolueettomuuteen, voi lopputuloksena olla liiallisen ehdoton sopimus. Tämä voi rajoittaa ja hankaloittaa lapsen elämää ja suhteiden ylläpitoa.¹⁹⁵

Erotessaan vanhemmat voivat suojella lasta ristiriidoiltaan. Vanhempien kuuluu kuitenkin keskustella erosta lapsen kanssa. Heidän tulee esimerkiksi keskustella eroon johtaneista asioista sekä eron vaikutuksesta tulevaisuuteen.¹⁹⁶ Lapselle tulee kertoa, kuinka hänen mielipiteensä vaikuttavat tulevaisuuteen¹⁹⁷. Tässä yhteydessä täytyy kuitenkin huomioida se, että lapselle ei kuulu kertoa hänen kannaltaan epäoleellisia ja häntä kuormittavia vanhempien väliseen suhteeseen liittyviä asioita¹⁹⁸. Lapsen kanssa täytyy keskustella huomioiden hänen kehitystasonsa, eli kertoa asiat siten, että hän kykenee käsittämään kerrotut asiat. Jos lapsella ei ole tarpeeksi tietoa erosta, ei hän voi antaa asiaan liittyvää johdonmukaista mielipidettä.¹⁹⁹ Myös lapsen oikeuksien komitea on antamassaan yleiskommentissaan tuonut esiin sen, että lapsen tiedonsaantioikeus häntä itseään koskevassa asiassa on tärkeässä asemassa, jotta lapsella on mahdollisuus mielipiteen muodostamiseen²⁰⁰.

Oikeusministeriö on kiinnittänyt huomiota lapsen mielipiteen selvittämiseen ja muotoillut asiaan liittyvän uudistusehdotuksen kysymyksen muotoon: ” Pitäisikö täsmentää huoltajien velvollisuutta keskustella lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta sovittaessa asiasta lapsen

¹⁹² Karttunen 2010, 58-59.

¹⁹³ Guggenheimin 2007, 170.

¹⁹⁴ HTL 1:4.2.

¹⁹⁵ Karttunen 2010, 59.

¹⁹⁶ Aaltonen 2009, 249.

¹⁹⁷ Väyrynen 2008, Aaltosen 2009, 249 mukaan.

¹⁹⁸ Neuvokeskus 2013, 22.

¹⁹⁹ Väyrynen 2008, Aaltosen 2009, 249 mukaan.

²⁰⁰ CRC/C/GC/12, kohta 25.

kanssa ja ottaa lapsen mielipide huomioon?”. Oikeusministeriö perustelee ehdotusta sillä, että lapsen näkemyksiä ei tällä hetkellä aina huomioida.²⁰¹

Oikeusministeriö on nostanut esiin ehdotusta puoltavaksi näkökulmaksi sen, että lain tarkentaminen varmistaisi lapsen mielipiteen esiin tuomisen. Oikeusministeriö on nostanut esiin myös ehdotusta vastustavia näkökulmia. Yhden näkökulman mukaan tämänhetkiset säännökset, koskien lapsen mielipiteen selvittämistä, ovat tarpeeksi tehokkaita. Lisäksi ehdotusta vastustavana näkökulmana on se, että vanhemmat eivät käyttäytyisi toisin kuin tällä hetkellä, vaikka heidän vastuunsa olisi määritelty nykyistä tarkemmin.²⁰²

Oikeusministeriön ehdotuksella pyritään vanhempien asenteiden muuttamiseen lapsen mielipiteen selvittämisen yhteydessä. Kun laissa olisi täsmällisempi maininta vanhempien vastuusta selvittää lapsen mielipide, he saattaisivat huomioida sen nykytilaa paremmin. Vanhemmat voisivat nykytilaa tehokkaammin pyrkiä erottamaan omat mielipiteensä lapsen mielipiteestä. Näissä tilanteissa lapsen oikeus mielipiteensä esiin tuomiseen toteutuisi nykytilaa paremmin.

Silloin kun vanhempien ero on riitaisa, he eivät välttämättä kiinnittäisi lapsen mielipiteeseen nykytilaa paremmin huomiota. Myöskään silloin, kun vanhempien ensisijaisena tavoitteena on riitojen välttely ja lapsen jakaminen mahdollisimman puolueettomasti, he eivät välttämättä pidä lapsen mielipiteen selvittämistä oleellisena, vaikka laissa olisi nykyistä täsmällisemmin tästä velvollisuudesta säädetty. Lisäksi velvollisuuden täsmentäminen ei välttämättä vaikuta siihen, mitä tietoja vanhemmat kertovat lapselle eroon liittyen, jolloin lapsi ei välttämättä saa tarpeeksi tietoa mielipiteen muodostamista varten.

3.7 Lapsen kuuleminen oikeudenkäynnissä

Lasta koskevassa asiassa häntä ei tule kohdella siitä näkökulmasta, kuin hän olisi vain passiivinen tapaukseen liittyvä henkilö ²⁰³. Edellisessä luvussa on käsitelty vanhempien vastuuta selvittää lapsen mielipide, tässä luvussa käsitellään lapsen kuulemistä oikeudenkäynnissä. Lapsen oikeuksiin kuuluu oikeus mielipiteensä kertomiseen, ja sen toteutumiseksi lapseen liitty-

²⁰¹ Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain muutostarpeet. Yhteenveto verkkokeskustelusta 2016, 15.

²⁰² Ibid.

²⁰³ Fortin 2009, 235.

vissä hallinnollisissa ja oikeudellisissa käsittelyissä lasta täytyy kuulla. Lapsen oikeuksien komitean mukaan Suomessa tämä lapselle kuuluva oikeus ei kuitenkaan toteudu tarpeeksi hyvin.²⁰⁴

Lapsen kuulemisesta oikeudenkäynnissä on säädetty lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa laissa. Lain mukaan kuulemistilaisuus voidaan järjestää myös lapselle. Laissa on kuitenkin asetettu tietyt ehdot lapsen kuulemisen toteuttamiselle. Ehtoina ovat esimerkiksi kuulemisen välttämättömyys sekä siihen liittyvät syyt, joiden tulee olla merkittäviä.²⁰⁵ Koska laissa on rajattu lapsen kuuleminen vain tiettyihin tilanteisiin, kuuleminen toteutetaan lähinnä erityisissä tilanteissa²⁰⁶. Kun käsiteltävä asia koskee lapsen huoltoa ja tapaamista, pääsääntöisesti lapsen mielipiteen ja edun tuovat esiin muut kuin lapsi. Lapsen näkemys pyritään nostamaan esiin esimerkiksi olosuhdeselvityksessä.²⁰⁷

Lapsen oikeuksien komitean näkökulmana on kuitenkin se, että kun lapsi haluaa ilmaista mielipiteensä lapsen huoltoa ja tapaamista koskevassa asiassa, hänelle tulee tarjota vaihtoehtoksi mielipiteensä kertomista suoraan²⁰⁸. Lapsen oikeuksien komitean lisäksi lakivaliokunta on kiinnittänyt huomiota lapsen kuulemisen kehittämistarpeeseen ja pitää tarpeellisenä sitä koskevien säädösten tarkastelua²⁰⁹.

Lasten oikeuksien käytöstä on laadittu eurooppalainen yleissopimus (SopS 12-13/2011). Sopimukseen kuuluvat valtiot, jotka ovat myös Euroopan neuvostossa. Lisäksi sopimukseen kuuluvat muut sen tekemisessä mukana olleet valtiot. Sopimuksen tehtävänä on edesauttaa lapsen oikeuksien toteutumista, etenkin lapsen osallisuuden kannalta. Valtiot ovat saaneet valita aihealueita, joissa sopimusta käytetään. Aihealueiden alarajaksi on määritelty kolmen aihealueen valitseminen.²¹⁰ Suomi on valinnut lapseksiottamisen, isyyden vahvistamisen sekä huostaanoton²¹¹. Valintaa on arvostellut esimerkiksi Mannerheimin lastensuojeluliitto, jonka mielestä Suomen olisi tullut valita näiden kolmen ryhmän lisäksi lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvät asiat yhdeksi aihealueeksi, jossa sopimusta hyödynnetään²¹².

²⁰⁴ CRC/C/FIN/CO/4*, kohdat 28-29.

²⁰⁵ HTL 3:15.2.

²⁰⁶ Muistio lapsenhuoltolain uudistamistarpeista. 2016, 6.

²⁰⁷ Karttunen 2010, 55.

²⁰⁸ CRC/CGC/12, kohta 35.

²⁰⁹ LaVM 1/2014 vp, 6.

²¹⁰ Lasten oikeuksien käyttöä koskeva eurooppalainen yleissopimus 1.artikla.

²¹¹ Tasavallan presidentin asetus 13/2011, 3.

²¹² Kalland & Iivonen 2009.

Lainsäädäntö lapsen kuulemista koskien on ongelmallinen. Laissa on säädetty, että lapsen näkemykset tulee selvittää, jos hänen etunsa turvaaminen sitä vaatii.²¹³ Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että lapsen edusta tehdään päätös ennen kuin lapselle annetaan mahdollisuus näkemyksiensä kertomiseen. Tähän liittyy selkeä ristiriita, koska lapsen edun määrittelyn kuuluu pohjautua lapsen näkemyksiin.²¹⁴ Toisaalta tulee huomioida myös se, että vaikka lapsen näkemykset kuuluu selvittää, asiassa tulee muodostaa laajempi kuva lapsen edusta. Lapsen näkemykset eivät välttämättä ole yhdenmukaisia lapsen edun kanssa.²¹⁵

Lapsen mahdollisuudet vaikuttaa lapsen huoltoon ja tapaamiseen liittyvään käsittelyyn ovat rajattuja. Lapsi ei ole kyseisissä tilanteissa asianosainen. Asia herätti keskustelua esiin nostetussa korkeimman oikeuden käsittelemässä tapauksessa (KKO 2012:95). Kyseisessä tapauksessa 16-vuotias lapsi oli aluksi toimittanut käräjäoikeudelle hakemuksen, jossa hän esitti huoltonsa siirtämistä isältä äidilleen. Asiaan liittyi kysymys siitä, onko lapsella oikeus tämänkaltaiseen vireillepanoon. Lopulta asia päättyi korkeimpaan oikeuteen, jossa otettiin kantaa lapsen asianosaisuuden asemaan:

Tapaukseen paneuduttiin ensin alemmissa oikeuksissa. Käräjäoikeus ei käsitellyt hakemusta, koska se katsoi, että lapselta puuttui vireillepano-oikeus. Asiasta valitettiin hovioikeuteen ja lopulta korkeimpaan oikeuteen, joissa molemmissa yhdyttiin käräjäoikeuden mukaiseen ratkaisuun. Korkein oikeus totesi, että lapsi ei ole huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvässä asiassa oikeudellisesta näkökulmasta katsottuna riidan osapuolena. Korkein oikeus esitti perusteluissaan, että tällöin lapsen etu toteutuu.

Korkein oikeus on kiinnittänyt perusteluissaan huomion myös siihen, ketkä ovat lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain perusteella oikeutettuja laittamaan hakemuksen vireille tämänkaltaisessa tilanteessa. Lapsen huoltajien ollessa elossa, vireillepano-oikeus on lapsen huoltajalla, vanhemmalla, molemmilla vanhemmilla, tai sosiaalilautakunnalla.²¹⁶

Koska lapsella ei ole asianosaisasemaa huoltoaan tai tapaamisoikeuttaan koskevassa asiassa, hänellä ei ole mahdollisuutta erilliseen edunvalvojaan²¹⁷. Ensisijaisesti edunvalvojana toimii

²¹³ HTL 2:11.1.

²¹⁴ Pajulammi 2014, 398.

²¹⁵ Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2009, 72.

²¹⁶ HTL 3:14.1-2.

²¹⁷ Lastensuojelun käsikirja - lastensuojelun edunvalvonta 2017.

lapsen huoltaja, kuten holhoustoimilaissa on säädetty ²¹⁸. Lisäksi on katsottu, että vaikka sosiaalitoimi ei varsinaisesti ole lapsen edunvalvoja, se kuitenkin valvoo sitä, että lapsen etu toteutuu ²¹⁹. Kuitenkin riitaisten huolto-oikeudenkäyntien aikana on noussut esiin tarve erilliselle edunvalvojalle. Näissä tapauksissa edunvalvoja todennäköisesti turvaisi lapsen näkemyksien esiintuomisen vanhempia tehokkaammin. Tällä hetkellä edunvalvojan määrääminen on mahdollista ainoastaan niissä tapauksissa, joiden osana on lisäksi lastensuojeluprosessi. ²²⁰ Silloin on mahdollisuus toimia lastensuojelulain mukaan, joka mahdollistaa edunvalvojasta päättämisen ²²¹.

Lisäksi asianosaisaseman puuttuessa muut ovat vastuussa siitä, kuullaanko lasta oikeudenkäynnissä ²²². Asianosaisaseman puuttumisesta huolimatta lapsella on oikeus osallistua häneen liittyvään päätöksentekoon ²²³. Kyseiseen oikeuteen liittyy osallisuuden periaate. Sen käyttökelpoisuuteen riittää osallisena oleminen, ei pelkästään oikeustoimeen ryhtyminen. Kyseisen periaatteen avulla lapsi voi vaikuttaa päätöksentekoon häneen liittyvissä asioissa. Periaate tasapainottaa lapsen asianosaisaseman puuttumista ja periaatteen turvaaminen on tärkeää. ²²⁴

On tilanteita, joissa voidaan esittää selkeitä syitä sille, miksi lasta ei kuulla. Lapsen kuulemista tulee harkita tarkoin, kun epäillään vanhemman haluavan sen toteuttamista henkilökohdistaisten näkökantojensa vahvistamiseksi. ²²⁵ Kuulemisen toteuttamista koskevana esteenä voi toimia se, että riitä on patologinen. Lisäksi psyykkiset häiriöt ovat este kuulemiselle. Jos lasta kuullaan, se tulee suorittaa lapselle sopivassa ympäristössä. ²²⁶ Myös lapsen oikeuksien komitea huomauttaa, että lapselle sopimaton ympäristö voi vaikeuttaa kuulemistä. Komitea suosittelee, että esimerkiksi oikeussalit ja henkilökunnan vaatteet voisivat olla lapsilähtöisempiä silloin, kun lasta kuullaan. ²²⁷

Lapsen kuulemiseen oikeudenkäynnissä voi liittyä myös lapsen kokema lojaalisuusristiriita, joka nousee esiin etenkin kuulemisen vuoksi. Lapsi voi olla hyvin tietoinen siitä, mitä hänen vanhempansa tahtovat. Kun lasta kuullaan, tavoite on selvittää hänen mielipiteensä. Lapselle oman mielipiteen kertominen voi kuitenkin olla haastavaa, koska samalla hän voi kokea asetuvansa toisen vanhemman puolelle. ²²⁸

²¹⁸ HolhL 2:4.1.

²¹⁹ Kurki-Suonio 1999; Savolainen 1984, Aaltosen 2009, 139 mukaan.

²²⁰ Lastensuojelun käsikirja - lastensuojelun edunvalvonta 2017.

²²¹ LastensuojeluL 4:22.

²²² Auvinen 2006, Pajulammen 2014, 388 mukaan.

²²³ PL 2:6.3.

²²⁴ Pajulampi 2014, 300.

²²⁵ Ervasti 2014, 45.

²²⁶ Ibid. 45-46.

²²⁷ CRC/C/GC/12, kohta 34.

²²⁸ Karttunen 2010, 92-93.

Siitä huolimatta, että oikeudenkäynti ja kuuleminen voivat olla lapsen kannalta haasteellisia tilanteita, kuuleminen voi olla lapselle merkityksellistä ²²⁹. Lapsi voi myös tuntea olonsa helpottuneemmaksi, kun hän tiedostaa omaavansa oikeuksia oikeudenkäynnin aikana ²³⁰. Vaikka lapsen kuuleminen huoltoa ja tapaamista koskevan oikeudenkäynnin aikana on mahdollista toteuttaa suorana kuulemisena tuomioistuimessa, pääsääntöisesti lapsen näkemykset selvitetään olosuhdeselvityksessä ²³¹. Tällöin lapsen kuulemisesta vastaa sosiaalitoimi, joka välittää siitä saadun tiedon tuomioistuimelle ²³².

Lisäksi silloin, kun lapsen kuuleminen katsotaan tarpeelliseksi myös oikeudenkäynnissä, usein lapsen ikä vaikuttaa lapsen kuulemiseen ²³³. Tässä yhteydessä tulisi kuitenkin huomioida se, että huoltoon liittyvistä toiveista ja omasta elämäntilanteestaan osaa mahdollisesti jo pienikin lapsi kertoa ²³⁴. Myös lapsen oikeuksien komitea nostaa esiin, että lapsen kyky muodostaa mielipide, ei liity suoraan häneen ikäänsä ²³⁵. Lapsen oikeuksien komitea on lisäksi nostonut esiin muut tavat joilla lapsi voi kertoa mielipiteensä. Esimerkiksi maalaaminen, eleet ja leikkinen voivat tuoda lapsen mielipiteen esiin. ²³⁶

Kun lapsen kuulemista harkitaan, esiin nousee tietty ikä sen toteuttamiseksi käytännössä. Vaikka lasta on tyypillisesti kuultu tämän ollessa 12-vuotias, myös tätä nuoremmille on alettu järjestää kuulemistilaisuuksia ²³⁷. Käytännössä kuuleminen on kuitenkin haastavaa alle 7-vuotiaan lapsen ollessa kyseessä. Tuomareilla ei ole ammattitaitoa tulkita lapsen näkemystä silloin, kun se pitää selvittää lasta tarkkailemalla. Tuomareilla ei myöskään ole sellaisia resursseja käytettävissään, jotka mahdollistaisivat lapsen näkemisen molempien vanhempien kanssa ilman toisen vanhemman läsnäoloa. ²³⁸ Iän vaikutus lapsen kuulemiseen kuitenkin huolestuttaa lapsen oikeuksien komiteaa. Sen antaman suosituksen mukaan mahdollisuus kuulemiseen tulee tarjota nimenomaan kaikille lapsille. Komitea on myös ehdottanut vaihtoehtoja lapsen kuulemiseen. Vaihtoehtona kuulemiselle on esimerkiksi ääni- ja videotallenteiden hyödyntäminen. ²³⁹

²²⁹ Cashmore & Parkinson 2007; Boisisio 2012, Pajulammen 2014, 387 mukaan.

²³⁰ Fortin 2009, 234.

²³¹ Pajulampi 2014, 384.

²³² Gottberg 2008, Pajulammen 2014, 385 mukaan.

²³³ Aaltonen 2009, 269.

²³⁴ McAuliff, Kovera & Gilstrap 2010, 129.

²³⁵ CRC/C/GC/12, kohta 30.

²³⁶ Ibid. Kohta 21.

²³⁷ Auvinen 2006, Pajulammen 2014, 387-388 mukaan.

²³⁸ Aaltonen 2009, 269.

²³⁹ CRC/C/FIN/CO/4*, kohdat 28-29.

Myös oikeusministeriö on kiinnittänyt huomiota siihen, että lasta ei kuulla oikeudenkäynnissä niin usein, kuin lapsen oikeus tulla kuulluksi edellyttäisi. Oikeusministeriö on antanut asiaan liittyvän ehdotuksen, joka on laadittu seuraavan kysymyksen muotoon: ”Pitäisikö tarkistaa säännöksiä niin, että lasta voitaisiin kuulla nykyistä joustavammin myös henkilökohtaisesti tuomioistuimessa?”²⁴⁰

Oikeusministeriö perustelee ehdotusta sillä, että tämänhetkisellä lainsäädännöllä on tavoiteltu lapsen suojelemista, mutta samalla vaikeutettu liiallisesti kuulemisen toteutumista. Oikeusministeriö pitää sitä epäkohtana, että usein vain sosiaalitoimi toteuttaa kuulemisen. Tällöin muodostuu riski siitä, ettei lapsen näkökulmaa huomioida. Oikeusministeriö on koonnut ehdotusta puoltavia näkökulmia, joista yhdessä nostetaan esiin se, että asian ratkaisija kuulisi lapsen mielipiteen henkilökohtaisesti. Ehdotus myös parantaisi lapsen vaikutusmahdollisuuksia.²⁴¹

Ehdotusta vastustavissa näkökulmissa huomautetaan, että tärkeämpää on viranomaisten tietojen ja taitojen lisääminen sekä kuulemiskäytäntöjen muuttaminen. Tämänhetkinen laki on tarpeeksi tehokas, koska sosiaalitoimi tapaa lapsen monena eri kertana. Tällöin lapsen mielipide tulee todennäköisemmin esiin. Lisäksi vastustavissa näkökulmissa korostetaan lapsen suojelua.²⁴²

Jos ehdotus toteutuisi ja lasta kuultaisiin käytännössä nykyistä useammin oikeudenkäynnissä, lapsen oikeus mielipiteensä esiin tuomiseen olisi turvatumpi kuin tämänhetkisessä laissa. Samalla Suomen lainsäädäntö olisi yhteneväisempi esimerkiksi lapsen oikeuksien komitean antamien suositusten ja lausuntojen kannalta. Ehdotus vaikuttaisi myös lapsen edun arviointiin myönteisesti, koska lasta kuultaessa lapsen edusta muodostettaisiin kokonaisvaltainen käsitys vasta kuulemisen jälkeen eikä sitä ennen. Toisaalta, jos ehdotuksen toteutuessa muodostuu tilanne, jossa lasta kuullaan lähes poikkeuksetta, voi lapsen oikeus suojeluun olla vaarassa.

4 Tulokset

Opinnäytetyön tutkimuskysymyksenä oli se, kuinka lapsen oikeudet on pyritty turvaamaan tämänhetkisessä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa laissa ja onko lapsen oikeudet turvattu kyseisessä laissa riittävän tehokkaasti. Lisäksi opinnäytetyön tutkimuskysymyksenä

²⁴⁰ Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain muutostarpeet. Yhteenvedo verkkokeskustelusta 2016, 16.

²⁴¹ Ibid.

²⁴² Ibid.

oli se, että turvaisivatko oikeusministeriön esittämät uudistusehdotukset lapsen oikeudet nykytilaa tehokkaammin. Koska opinnäytetyön tulokset koostuvat tämänhetkisen lain arvioinnista, sekä oikeusministeriön esittämien uudistusehdotusten arvioinnista, tulokset on jaettu omien otsikoidensa alle.

Aluksi tuloksissa esitetään arviointia siitä, kuinka lapsen oikeudet on pyritty turvaamaan tämänhetkisessä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa laissa. Samassa luvussa on tuotu esiin työssä löydetty lain ongelmakohdat, jotta on voitu arvioida sitä, että onko lapsen oikeudet turvattu kyseisessä laissa riittävän tehokkaasti. Tämän jälkeen työn tuloksissa esitetään arviointia siitä, turvaisivatko oikeusministeriön uudistusehdotukset lapsen oikeudet nykytilaa tehokkaammin. Tässä yhteydessä esiin nousi asioita, joita oikeusministeriö ei ole huomionnut tai joiden huomioimista oikeusministeriö ei ole tuonut ehdotuksissaan selkeästi esiin. Tähän liittyen työn tulokseksi muodostui lisäksi kehitysehdotuksia siitä, kuinka oikeusministeriön laatimia uudistusehdotuksia voi vielä parantaa.

4.1 Lapsen oikeuksien turvaaminen tämänhetkisessä laissa

Työn tutkimuskysymyksenä oli kysymys siitä, kuinka lapsen oikeudet on turvattu tämänhetkisessä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa laissa. Tässä työn tuloksista kertovassa luvussa on saatu vastaus yllämainittuun kysymykseen. Esimerkiksi lapsen oikeus molempiin vanhempiin on pyritty turvaamaan sillä, että lapsen ja tämän vanhemman välille voidaan vahvistaa tapaamisoikeus, vaikka lapsen vanhempi ei olisi lapsen huoltaja. Lisäksi tämän oikeuden turvaamiseksi vanhemmalla on mahdollisuus hakea tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa, jos tapaamiset estyvät. Lapsen oikeus molempiin vanhempiin on pyritty turvaamaan myös sillä, että lapsen vanhemmille on säädetty velvollisuus toimia ja päättää yhdessä lapsen asioista, kuten lapsen asuinpaikasta.

Valtion tehtävänä on auttaa vanhempia lapsen kasvatuksessa. Yksi tapa edistää lapsen etua on pyrkiä estämään vanhempien riitaisuutta sekä edistää heidän välistään sovintoa. Tällä hetkellä yhdeksi vanhempien sovinnollisuutta edistäväksi tukikeinoksi voidaan laskea vanhempien mahdollisuus tuomioistuinsovitteluun. Lisäksi vanhemmilla on käytettävissään muita vapaaehtoisia tukikeinoja ja eropalveluita. Lapsen edun mukaista on myös se, että häntä koskeva käsittely saadaan päätökseen mahdollisimman nopeasti. Tämä on myös lapsen oikeus, sillä oikeudenkäynnin tulee olla kestoiltaan kohtuullinen. Suomen lainsäädännössä tämä oikeus on pyritty turvaamaan maininnalla siitä, että oikeudenkäyntiä ei saa aiheettomasti viivyttää.

Lapsen oikeus mielipiteeseen ja sen huomioimiseen on pyritty turvaamaan sillä, että vanhempien tehtäväksi on säädetty lapsen mielipiteen selvittäminen. Lisäksi lapsen oikeus mielipiteensä esiin tuomiseen on pyritty turvaamaan sillä, että lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa laissa on turvattu lapselle mahdollisuus suoraan kuulemiseen tuomioistuimessa. Lapsen oikeus suojeluun on samassa yhteydessä pyritty turvaamaan sillä, että laissa on määriteltä ehdot lapsen kuulemiseen.

Vaikka lapsen oikeudet on pyritty turvaamaan lainsäädännön avulla, lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain käytännön toteutumisessa on ongelmia. Työn tutkimuskysymyksenä oli myös kysymys siitä, onko lapsen oikeudet turvattu tämänhetkisessä laissa riittävän tehokkaasti. Tämän vuoksi työssä on nostettu esiin lain käytännön toteutumiseen liittyviä ongelmia, jolloin voidaan tehdä johtopäätös lain tehokkuudesta. Käytännössä ongelmia ilmenee lapsen oikeudessa läheisten ihmissuhteiden turvaamiseen ja oikeuden toteutumiseen, vanhempien riitaisuuteen, oikeudenkäynnin kestoon, vanhempien vastuuseen lapsen mielipiteen selvittämisessä ja lapsen kuulemiseen oikeudenkäynnissä.

Huoltaja ei aina noudata esimerkiksi vastuulleen määrättyä lapsen läheisten ihmissuhteiden turvaamista. Huoltaja voi esimerkiksi estää lapsen ja tämän isovanhempien välisen yhteyden. Tässä yhteydessä esiin nousee myös se, että lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa laissa ei ole säädetty lapsen tapaamisoikeuden vahvistamisesta lapsen ja hänelle läheisen henkilön välille.

Vaikka huoltajan tulee turvata lapsen suhde tämän toiseen vanhempaan, hän saattaa tosiasiallisesti pyrkiä vieraannuttamaan lasta tämän toisesta vanhemmasta. Hän saattaa myös estää tapaamiset, vaikka hänen kuului lain mukaan edistää tapaamisten toteutumista. Vieraannuttamiseen ei etävanhempi voi puuttua muuten kuin tapaamisten täytäntöönpanoa vaatimalla. Tämä edellyttää sitä, että tapaamisista on laadittu sopimus tai annettu määräys. Näiden puuttuessa vanhemman ainoana keinona on hakea lapsen huoltoon tai tapaamiseen liittyvää muutosta.

Vaikka huoltajien vastuuseen kuuluu myös laissa olevat säädökset huoltajien vastuusta päättää lapsen asioista yhdessä, näin ei tosiasiallisesti aina tapahdu. Tällä hetkellä esimerkiksi lapsen lähihuoltajalla on mahdollisuus muuttaa toiselle paikkakunnalle lapsen kanssa ilman, että hän keskustelelee asiasta ensin lapsen toisen huoltajan kanssa. Huoltajan mahdollisuutena puuttua tilanteeseen, on hakea lapsen huoltoon tai tapaamisoikeuteen muutosta.

Lapsen oikeuksien ja edun turvaamiseksi on tärkeää ennaltaehkäistä vanhempien riitoja ja antaa heille tukea keskinäisten ristiriitatilanteiden selvittämiseen. Lapselle aiheutuvat haitat eron yhteydessä johtuvat usein vanhempien riitelystä ja riitelyn pitkäkestoisuudesta. Vaikka

vanhemmille tarjotaan vapaaehtoisia eropalveluita, vanhemmat eivät aina niitä hyödynnä. Lisäksi yhtenä löydetystä ongelmasta on se, että oikeudenkäynnit saattavat olla kestoltaan pitkiä. Keskeisimpänä tekijänä oikeudenkäynnin pitkittymiseen voidaan katsoa olevan sosiaaliviranomaisen tekemän selvityksen hankkiminen, jota tuomari tarvitsee päätöksen tekemiseen.

Lisäksi vanhemmat eivät välttämättä noudata laissa mainittua velvollisuutta, jonka mukaan heidän tulee ottaa selvää lapsen mielipiteestä ja ottaa se huomioon päätöksenteon yhteydessä. Laissa on tällä hetkellä oletus vanhempien toimimisesta niin, että lapsen etu ja oikeudet toteutuvat ja oletus siitä, että vanhemmat ovat selvittäneet lapsen mielipiteen. Näin vanhemmat eivät kuitenkaan aina toimi. Tällä hetkellä lähinnä riitaisissa tapauksissa esimerkiksi sosiaalitoimi pyrkii selvittämään lapsen mielipiteen. Vanhempien ollessa sovinnollisia saatetaan luottaa siihen oletukseen, että he ovat itse selvittäneet lapsen mielipiteen. Lisäksi tähän liittyvä ongelma on se, että vaikka vanhemmat pyrkisivät selvittämään lapsen näkemyksen omasta edustaan, he eivät välttämättä tee eroa omalle ja lapsensa edulle. Vanhemmat eivät välttämättä kerro lapselle riittävästi tietoa asiasta, josta lapsen tulisi muodostaa mielipide ja tällöin lapsen mielipide ei ole perusteltu.

Lisäksi lain ongelmakohtana näyttää olevan se, että lapsen oikeutta kuulemiseen oikeudenkäynnissä on rajattu hyvinkin paljon sillä perusteella, että lapsella on oikeus suojeluun. Lapsen oikeuksien komitean antamien suositusten ja lausuntojen perusteella voidaan päätellä, että nämä lapsen oikeudet eivät ole turvattu tasapainoisessa suhteessa toisiinsa nykyisessä laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Lapsen kuulemiseen oikeudenkäynnissä liittyy myös ongelma, jossa lapsen etu arvioidaan ennen kuulemistä, vaikka etu kuuluisi arvioida kuulemisen jälkeen.

4.2 Arviointia oikeusministeriön esittämistä uudistusehdotuksista

Työn tutkimuskysymyksenä oli lisäksi kysymys siitä, turvaisivatko oikeusministeriön esittämät lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain uudistusehdotukset lapsen oikeudet nykytilaa tehokkaammin. Työn tuloksena on arviointia kyseisistä ehdotuksista ja niiden mahdollisista vaikutuksista lapsen oikeuksien näkökulmasta katsottuna. Tällöin työn tuloksena on vastaus yllämainittuun tutkimuskysymykseen. Oikeusministeriön ehdotuksista osan voidaan katsoa olevan sellaisia, jotka loisivat toteutuessaan uusia keinoja lapsen oikeuksien toteutumiseen. Osan voidaan taas katsoa olevan sellaisia, joilla tavoitellaan muutosta vanhempien asenteisiin ja käyttäytymiseen.

Uudeksi keinoksi lapsen oikeuksien toteuttamiseksi voidaan katsoa oikeusministeriön ehdotus mahdollistaa tapaamisoikeuden vahvistaminen vanhempien lisäksi myös lapsen ja tälle läheisen henkilön välille. Tämä ehdotus selkeästi turvaisi lapsen oikeuden läheisiin ihmissuhteisiin tämänhetkistä lakia paremmin. Toisaalta useat määrätyt tapaamiset voivat olla lapsen edun vastaisia, jos niitä on paljon ja ne vaikeuttavat lapsen elämää.

Lisäksi pakollinen eroneuvottelu on uusi keino, jolla vanhempien välistä sovinnollisuutta pyritään tukemaan nykyistä lakia tehokkaammin. Osallistuminen eroneuvotteluun voi olla vanhemmalle ajatuksia herättävä kokemus, jolloin hän voi pystyä turvaamaan lapsen edun ja oikeudet entistä tehokkaammin. Toisaalta pakolliseen eroneuvotteluun osallistuminen voi olla haastavaa esimerkiksi vanhemmalle, joka pakenee perheväkivaltaa. Tällöin pakollinen eroneuvottelu ei välttämättä ole tarkoituksensa mukainen.

Lisäksi oikeusministeriön ehdotus muuttaa lainsäädäntöä siten, että lasta kuultaisiin nykytilaa useammin suoraan oikeudenkäynnissä todennäköisesti varmistaisi lapsen oikeuden tulla kuulluksi paremmin. Toisaalta ehdotus voi toteutuessaan muodostaa tilanteen, jolloin lasta kuullaan lähes poikkeuksetta. Tällöin ehdotus voi toteutuessaan vaarantaa lapsen oikeuden suoje-
luun.

Oikeusministeriö on lisäksi ehdottanut määräajan asettamista olosuhdeselvitystyön aloittamiselle, jolloin myös lasta koskeva oikeudenkäynti saataisiin päätökseen nykytilaa nopeammin. Olosuhdeselvityksen valmistuessa nykyistä nopeammin, se turvaisi lapsen oikeudet nykyistä paremmin, jos olosuhdeselvitys on myös laadullisesti hyvä. Tässä yhteydessä tulee painottaa sanaa ”jos” ja kiinnittää huomio olosuhdeselvityksen laatuun. Ehdotukseen liittyy selkeä ongelma, koska siinä ei ole riittävän tehokkaasti huomioitu sosiaalitoimen resursseja. Ehdotus ei toteutuessaan toisi muutosta nykytilaan, jos sosiaalitoimi ei pysty toimimaan ehdotuksen vaatimassa ajassa. Ehdotus saattaisi toteutuessaan myös vaarantaa lapsen edun, jos sosiaalitoimi pyrkii toimimaan ehdotuksen mukaisessa määräajassa, mutta ei tällöin ehdi kiinnittämään olosuhdeselvityksen tekemisen aikana kattavasti lapsen etuun vaikuttaviin tekijöihin.

Vanhempien asenteisiin ja käyttäytymiseen vaikuttavaksi ehdotukseksi voidaan katsoa ehdotus, jonka mukaan vanhempien vastuuta päätösten noudattamiseen selkeytettäisiin ja terävoitettaisiin. Ehdotuksen toteutuessa ja vanhempien noudattaessa esimerkiksi lapsen tapaa-
misoikeudesta annettuja päätöksiä tämänhetkistä tilannetta useammin, ehdotus myös turvaisi lapsen oikeuden molempiin vanhempiin nykytilaa paremmin. Toisaalta ehdotus ei varsinaisesti puutu vieraannuttamiseen kokonaisuudessaan, vaan sillä on haluttu ennemmin edistää tapaa-
misten toteutumista.

Ehdotus, jonka mukaan huoltaja olisi velvollinen kertomaan muuttoaikasta toiselle huoltajalle ennen muuttoa, voidaan katsoa vanhempien asenteisiin ja käyttäytymiseen vaikuttavaksi ehdotukseksi. Kyse on lain terävöittämisestä, koska vaatimus lasta koskevien päätösten tekemisestä yhdessä sisältyy jo tämänhetkiseen lakiin. Velvollisuuden laiminlyönti ei myöskään ehdotuksen mukaan aiheuttaisi sanktioita, mutta ilmoituksen tekemättä jättäminen huomioitaisiin silloin, kun lapsen huoltoa tai asumista käsitellään oikeudessa.

Toteutuessaan ehdotus voisi lisätä huoltajien yhteistyön tekemistä, kun he keskustelisivat mahdollisesta muutosta etukäteen. Tällöin lapsen huoltaja voisi nykytilaa paremmin huomioida toisen huoltajan mielipiteen lapsen muutosta, ja lapsen oikeus molempiin vanhempiin olisi turvatumpi. Käytännössä ehdotus ei kuitenkaan luo etävanhemmalle uusia keinoja puuttua lapsen muuttamiseen. Sanktioiden puuttumisen takia riitaiset vanhemmat eivät välttämättä toimisi lain mukaan, ellei lähivanhempi pelkäisi asemansa muutosta muuttamisen jälkeen. Tällaisissa tilanteissa ehdotus turvaisi lapsen oikeuden vanhempiinsa nykytilaa tehokkaammin, koska muutto ei olisi niin yksinkertaista toteuttaa. Toisaalta ehdotus voi olla haasteellinen niiden vanhempien näkökulmasta katsottuna, jotka esimerkiksi pakenevat perheväkivaltaa.

Lisäksi vanhempien asenteisiin ja käyttäytymiseen vaikuttavaksi ehdotukseksi voidaan katsoa ehdotus, jonka mukaan huoltajien vastuuta lapsen mielipiteen selvittämisen ja huomioimisen suhteen täsmennettäisiin. Täsmällisempi ilmaus saattaisi vaikuttaa vanhempien käyttäytymiseen myönteisesti ja he mahdollisesti kiinnittäisivät enemmän huomiota siihen, että lapselle annetaan mahdollisuus näkemyksiensä esiin tuomiseen. Kuitenkin vanhempien riitaisuus voi estää heitä selvittämästä lapsen mielipidettä ja vaikka he pyrkisivät selvittämään sen, he eivät välttämättä aidosti tekisi eroa omille ja lapsen näkemyksille. Myöskään sovinnollisuus ei kaikissa tilanteissa takaa vanhempien halua lapsen mielipiteen selvittämiseen. Esimerkiksi vanhempien hakiessa ehdotonta puolueettomuutta välilleen riitojen estämiseksi, eivät he välttämättä edes halua tietää sitä, mitä lapsi asiasta ajattelee.

4.3 Uudistusehdotuksiin liittyvät kehitysehdotukset

Osa oikeusministeriön ehdotuksista saattaa toteutuessaan muodostaa lapsen aseman nykytilaa hankalammaksi tai vaarantaa jonkin tietyn oikeuden turvaamisen samalla, kun lapsen toinen oikeus pyritään turvaamaan nykytilaa tehokkaammin. Työn tuloksena on ehdotuksia siitä, kuinka oikeusministeriön laatimia ehdotuksia voitaisiin kehittää ja mitä asioita niissä tulisi huomioida. Osa ehdotuksista on samansuuntaisia kommenttien kanssa, joita annettiin oikeusministeriön laatimiin ehdotuksiin Vaikuta lakiin -palvelua hyödyntämällä.

Ehdotuksien tarkoituksena on nostaa esiin asioita, joita oikeusministeriön laatimissa ehdotuksissa ei ole huomioitu, tai tuotu riittävän tehokkaasti esiin. Osa näistä asioista tuotiin esiin edellisessä luvussa, jossa arvioitiin ehdotuksien mahdollista vaikutusta lapsen oikeuksien toteutumiseen tilanteessa, jossa ehdotukset toteutuvat. Tarkoituksena on lisäksi tuoda esiin vaihtoehtoja näiden asioiden huomioimiseksi. Tällöin ehdotusten tavoitteena on herättää myös lukijassa ajatuksia siitä, kuinka oikeusministeriön laatimia ehdotuksia voitaisiin parantaa. Ehdotukset on listattu siten, että ehdotus on otsikoitu ja sen alle on koottu kuvaus ehdotuksesta ja ehdotuksen perusteluista.

Isovanhemman ja lapsen kasvatukseen osallistuneen henkilön tapaamisoikeus

Tapaamisoikeuden toteutumiseen liittyy riski siitä, että liialliset tapaamiset tekevät lapsen asemasta haastavan. Kun kiinnittää huomiota siihen, että usein lapsen oikeus sukulaissuhteiden ylläpitoon toteutuu ongelmitta, voisi tapaamisoikeuden vahvistamisen sallia vain tiettyjen perusteluiden valossa. Esimerkiksi silloin kun lapsen toisella vanhemmalla ei ole tapaamisoikeutta tai hän on kuollut, isovanhemmille myönnettävä tapaamisoikeus ei muodostaisi ongelmaa liiallisten tapaamisoikeuksien vahvistamisesta.

Lähtökohtaisesti lapsen suhteen turvaaminen hänen kanssaan asuneeseen sosiaaliseen vanhempaan on tärkeää. Yksi vaihtoehto lapsen arjen sujumisen turvaamiseksi on se, että laissa säädettäisiin lapselle läheisen henkilön mahdollisuudesta hakea tapaamisoikeutta, mutta samalla laissa säädettäisiin, että kuinka moneen henkilöön lapsen tapaamisoikeus voidaan vahvistaa. Tässä yhteydessä tulisi huomioida myös tapaamisoikeuksien laajuus.

Vieraannuttamiskielto

Vieraannuttamista koskevan ehdotuksen ongelmakohtaksi näyttää muodostuneen se, että siinä ei ole huomioitu vieraannuttamista kokonaisuudessaan riittävän tehokkaasti. Oikeusministeriön laatiman ehdotuksen sijaan lakialoite vieraannuttamiskiellon asettamiseksi, olisi toteutuessaan puuttunut nimenomaisesti vieraannuttamiseen. Lapsen oikeuksien ja edun turvaamisen kannalta yksi vaihtoehto on se, että ehdotukseen sisällytettäisiin myös vieraannuttamiskielto. Vanhemmat saattavat toimia vieraannuttamista edistävällä tavalla tarkoituksettomasti, jolloin laissa oleva vieraannuttamiskielto saattaisi vaikuttaa vanhemman asenteisiin ja samalla vanhempi mahdollisesti kiinnittäisi huomiota omaan käytökseensä paremmin. Selkeä vieraannuttamiskielto voi saada vanhemman kyseenalaistamaan oman toimintansa. Tällöin lapsen etu olisi nykyistä paremmin turvattu. Tämän kehitysehdotuksen pyrkimyksenä on vaikuttaa tehokkaammin vanhempien asenteisiin.

Pakollinen ilmoitusvelvollisuus ja mahdollisuus tapauskohtaiseen harkintaan

Ilmoitusvelvollisuus huoltajan muuttoaikeisiin liittyen on lähtökohtaisesti lapsen etua edistävä, mutta on tilanteita, jolloin ilmoitusvelvollisuus voi muodostua haasteelliseksi. Ilmoitusvelvollisuudesta säädettyä olisi hyvä huomioida myös perheväkivaltaa pakanevat. Laissa voitaisiin esimerkiksi säätää siitä, kuinka ilmoitusvelvollisuus tässä tapauksessa hoidetaan. Ehdotuksen mukaisesti pakkokeinojen puuttuessa lähivanhempi voi käytännössä edelleen muuttaa lapsen kanssa ilman, että keskustelee asiasta lapsen toisen vanhemman kanssa. Tämä otettaisiin huomioon etävanhemman hakiessa lapsen huoltoon ja asumiseen muutosta. Ehdotusta voitaisiin muokata lisäämällä siihen maininta siitä, että jos lähivanhempi ei toiminut ilmoitusvelvollisuuden toimimalla tavalla, hän voisi tässä yhteydessä perustella miksi hän ei näin toiminut. Yhtenä riittävänä perusteena voitaisiin pitää perheväkivallalta pakenemista.

Pakollinen eroneuvottelu ja mahdollisuus tapauskohtaiseen harkintaan

Samoin kuin muuttoaikeisiin liittyvä ilmoitusvelvollisuus, pakollinen eroneuvottelu voi olla joillekin vanhemmille haastava säädös. Vanhemmilla voi olla erilaisia syitä sille, miksi pakollinen eroneuvottelu ei ole hyvä vaihtoehto. Esimerkiksi perheväkivaltaa kokeneelle vanhemmalle pakolliseen eroneuvotteluun osallistuminen voi olla henkisesti hyvin raskas kokemus. Lakiehdotuksessa tulisi huomioida myös tämänkaltaiset tilanteet. Lakia säätäessä voitaisiin esimerkiksi antaa tuomioistuimelle mahdollisuus harkita lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvän asian käsittelyä myös silloin, kun vanhemmat eivät ole käyneet eroneuvottelussa.

Lapsen mielipiteen selvittäminen ja siihen liittyvän vastuun jakaminen

Tämänhetkisen lain ongelmana voidaan pitää myös oletusta siitä, että lapsen vanhemmat ovat selvittäneet lapsen mielipiteen huollosta ja tapaamisesta sovittaessa. Lakiehdotuksessa ehdotetaan lainsäädännön täsmentämistä vanhempien vastuun osalta lapsen mielipiteen selvittämisen yhteydessä. Ehdotuksen toteutuessa myös uusi laki sisältäisi oletuksen siitä, että vanhemmat ovat selvittäneet lapsen mielipiteen. Sen lisäksi että lakia täsmennetään, voitaisiin huomiota kiinnittää siihen, että esimerkiksi sosiaalitoimessa vahvistettavan sopimuksen yhteydessä lapsen kuuleminen toteutettaisiin nykytilaa useammin. Tällöin laki ei perustuisi niin vahvasti siihen oletukseen, että vanhemmat selvittävät lapsensa mielipiteen.

Lapsen kuuleminen oikeudenkäynnissä - lapsen edun ja kuulemisen tasapainottaminen

Tällä hetkellä lasta kuullaan oikeudenkäynnissä, jos lapsen etu sitä vaatii. Lapsen etu ja oikeudet kuitenkin olisivat nykyistä paremmin turvattuja esimerkiksi silloin, jos kyseinen kohta

olisi muotoiltu toisin ja jossa lapsen kuulemisen tärkeys olisi nostettu nykyistä paremmin esiin. Esimerkiksi muotoilu, jossa mainitaan, että lasta tulee kuulla, ellei tämä estä lapsen edun toteutumista, voisi olla nykyistä lauserakennetta tehokkaampi muotoilu turvaamaan lapsen oikeuden kuulemiseen oikeudenkäynnissä. Lain lauserakenne myös mahdollistaisi lapsen suojelun, kun lapsen edun vaarantuminen olisi este kuulemiselle. Tällöin lapsen oikeus kuulemiseen ja oikeus suojeluun olisivat nykytilaa paremmassa tasapainossa. Lauserakenteen muutos olisi kuitenkin hyödyllinen vain silloin, jos sitä tosiasiasa tulkittaisiin siten, että lapsen oikeutta kuulemiseen ei saa rajoittaa liiallisesti vetoamalla lapsen oikeudella suojeluun. Lauserakenteen muutoksesta pitäisi siis kertoa selkeät perustelut, jotka ilmenisivät esimerkiksi lain esitöistä ja jotka auttaisivat lain tulkinnassa.

Lapsen kuuleminen oikeudenkäynnissä - kuulemisen käytänteiden kehittäminen

Ehdotuksen toteutuessa olisi hyvä huomioida kuulemiseen liittyvät käytänteet, ja antaa esimerkiksi konkreettisia ohjeita pienen lapsen kuulemiseen. Voisi olla tarpeen harkita mahdollisuutta siihen, että oikeudenkäynnissä tapahtuvassa lapsen henkilökohtaisessa kuulemisessa tuomarilla olisi apunaan asiantuntija, joka osaisi tulkita pientä lasta paremmin kuin tuomari. Pienen lapsen mielipide voitaisiin edelleen pyrkiä tuomaan esiin myös olosuhdeselvityksen kautta, mutta lapsen henkilökohtainen kuuleminen toimisi täydentävänä tekijänä lapsen tosiasiallisen mielipiteen selvittämisessä. Lisäksi ehdotuksessa tulisi kiinnittää huomiota siihen, että voidaanko nykytilaa tehokkaammin hyödyntää video- ja äänitallenteita, esimerkiksi olosuhdeselvityksen yhteydessä.

5 Johtopäätökset

Tuloksissa on esitetty, kuinka lapsen oikeudet on pyritty turvaamaan lapsen huoltoa ja tapausoikeutta koskevassa laissa. Tuloksien perusteella voidaan todeta, että lapsen oikeudet on pyritty turvaamaan monella eri tavalla. Tällöin voidaan tehdä johtopäätös siitä, että lapsen oikeudet on pyritty pääsääntöisesti turvaamaan hyvin. Tuloksista ilmenee myös lain käytännön toteutumiseen liittyviä ongelmia. Ongelmia on noussut esiin melko monella eri osa-alueella, jolloin voidaan tehdä johtopäätös siitä, että lapsen oikeuksia ei ole turvattu riittävän tehokkaasti nykysääntelyn avulla. Tuloksien perusteella etenkin vanhempien vastuulle määrättyjä tehtäviä eivät vanhemmat käytännössä aina noudata.

Tuloksissa on arvioitu oikeusministeriön esittämiä uudistusehdotuksia ja niiden vaikutusta lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta tilanteessa, jossa ehdotukset toteutuvat. Arvioinnin perusteella voidaan tehdä johtopäätös siitä, että oikeusministeriön antamat kehitysehdotukset

lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta turvaisivat pääsääntöisesti lapsen edun ja oikeudet tämänhetkistä lakia paremmin. Tuloksissa huomattiin, että osa oikeusministeriön ehdotuksista on sellaisia, jotka mahdollistaisivat uusia toimintatapoja lapsen oikeuksien turvaamiseen. Etenkin näiden osalta tuloksissa esitetyn lain vaikuttavuuteen keskittyvän arvioinnin perusteella voidaan tehdä johtopäätös siitä, että nämä keinot todennäköisesti turvaisivat lapsen oikeudet nykytilaa tehokkaammin. Toisaalta myös näissä ehdotuksissa on asioita, joihin tulisi kiinnittää huomiota, kuten työssä esitettyjen kehitysehdotusten perusteluista voidaan päätellä.

Lisäksi lain muuttaminen siten, että olosuhdeselvityksen tekemiselle asetettaisiin määräaika, on asia, jolla lain muutos ei välttämättä ole riittävän tehokas keino lapsen oikeuksien ja edun edistämiseen, koska ehdotus saattaisi toteutuessaan huonontaa olosuhdeselvityksen laatua. Määräajan asettamisen ja lainmuutoksen sijaan parempi keino siihen puuttumiseksi voisi olla esimerkiksi sen kestoon vaikuttavien syiden kartoittaminen ja niiden korjaaminen.

Tuloksista selviää myös se, että oikeusministeriön ehdotuksista osa on sellaisia, joilla tavoitellaan vanhempien asenteisiin vaikuttamista ja niiden muuttamista. Näiden osalta tuloksiin kootusta arvioinnista, joka koskee lain vaikuttavuutta, voidaan tehdä johtopäätös siitä, että nämä voivat joissakin tilanteissa olla toimivia ratkaisuja ja ne voivat turvata lapsen oikeudet nykytilaa paremmin, mutta joissakin tilanteissa lain sanamuodon täsmentäminen ei kuitenkaan todennäköisesti vaikuttaisi vanhempien asenteisiin ja toimintatapoihin.

Koska vanhemmat eivät välttämättä tälläkään hetkellä noudata lakia heitä koskevien velvoitteiden osalta ja koska oikeusministeriön ehdotuksia koskevissa arvioinneissa todettiin, että lain täsmentäminen ei välttämättä vaikuttaisi riitaisten vanhempien asenteisiin, voidaan tehdä johtopäätös siitä, että laki ja sen täsmennys ilman muita tukikeinoja, eivät ole kaikissa tilanteissa oikeita, tai riittävän tehokkaita keinoja vanhempien toimintatapojen muuttamiseen. Lain muuttamisen sijaan tai sen lisäksi, tulisi harkita muita keinoja, joilla vanhempien asenteisiin voidaan vaikuttaa. Työssä on tuotu esiin esimerkiksi vanhempien sovinnollisuuden hyödyt ja eropalveluiden vaikutus sovinnollisuuden edistämisessä. Tästä voidaan tehdä johtopäätös siitä, että vanhempien asenteisiin voitaisiin mahdollisesti vaikuttaa lakia tehokkaammin esimerkiksi eropalveluita kehittämällä.

Työn tuloksissa esitettiin kehitysehdotuksena vieraannuttamiskiellon lisäystä oikeusministeriön laatimiin ehdotuksiin. Työssä esitetty kehitysehdotus on muodoltaan sellainen, jonka tarkoituksena on vaikuttaa tehokkaammin vanhempien asenteisiin. Toisaalta, kuten aikaisemmin mainittiin, asenteisiin vaikuttavat ehdotukset eivät välttämättä ole riittävän tehokkaita parantamaan lapsen oikeuksien toteutumista. Kehitysehdotuksissa mainitun vieraannuttamiskiellon idea oli kuitenkin siinä, että se vaikuttaisi niihin henkilöihin, jotka tahattomasti toimivat

vieraannuttamista edistävällä tavalla, mutta kuullessaan vieraannuttamisesta ja laissa mainitusta kiellostä toimia vieraannuttamista edistävällä tavalla, he muuttaisivat toimintaansa. Tällöin heidän täytyisi tulla tietoiseksi lain sisällöstä.

Tässä yhteydessä voidaan tehdä johtopäätös siitä, että lain muuttaminen vanhempien vastuiden ja velvollisuuksien osalta ei ole tehokas keino etenkin silloin, jos vanhemmat eivät tule tietoiseksi lain sisällöstä. Tällöin voidaan päätellä, että yhtenä keinona vanhempien asenteisiin vaikuttamiseksi on se, että vanhemmille kerrotaan näistä asioista. Kuten pakollista eroneuvottelua koskevassa osiossa todettiin, eroneuvottelua voitaisiin hyödyntää myös kyseisistä asioista tiedottamiseen.

Työn tuloksissa on saatu vastaukset työn taustalla oleviin kysymyksiin siitä, kuinka lapsen oikeudet on pyritty turvaamaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa laissa ja kuinka tehokkaasti oikeudet on turvattu. Työssä on vastattu myös tutkimuskysymykseen siitä, turvasivatko oikeusministeriön esittämät ehdotukset lapsen oikeudet nykytilaa paremmin. Tämä tutkimuskysymys koskee kahden lain, nykyisen lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain, sekä mahdollisesti tulevaisuudessa voimaan astuvan lain vertailua. Tällöin vertailu ja tutkimuskysymykseen vastaaminen ovat perustuneet arvioiden tekemiseen.

Opinnäytetyö pysyi sille asetettujen rajauksien sisällä. Työssä on tuotu esiin yhteensä seitsemän ongelmakohtaa, jotka liittyvät lapsen oikeuksien turvaamiseen tämänhetkisessä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa laissa. Ongelmakohtia käsittelevissä luvuissa on tuotu esiin melko useita näkökulmia lukua koskevan kokonaiskuvan kannalta. Tällöin voidaan todeta, että työ on aiheeltaan ja kooltaan suhteellisen laaja. Tällöin työssä muodostui riski siitä, että työn aiheita käsitellään vain pintapuolisesti, eikä niistä kyetä laatimaan kattavaa pohdintaa tuloksien yhteydessä. Työssä on kuitenkin kyetty muodostamaan syvempää pohdintaa. Tämä pohdinta nousee esiin esimerkiksi työn tuloksissa ja etenkin tuloksissa esitettyjen oikeusministeriön uudistusehdotuksia koskevien kehitysehdotuksien yhteydessä.

Kun vanhempien asenteisiin pyritään vaikuttamaan lainsäädännön tasolla, uuden lain vaikutuksia voidaan konkreettisesti arvioida ja tutkia vasta sen jälkeen, kun uusi laki on ollut voimassa usean vuoden ajan. Uuden lain vaikutuksia lapsen oikeuksien toteutumiseen ei voida muiltakaan osin täysin arvioida ennalta. Tämän työn aihetta voidaan jatkotutkia, kun laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on tosiasiallisesti uudistettu. Jos uusi laki ei ole tämänhetkisten oikeusministeriön esittämien uudistusehdotusten mukainen, voidaan tutkimus silti toteuttaa nykyisen lain ja tosiasiallisesti voimaan astuneen lain välillä.

Lähteet

Painetut lähteet

Aaltonen, A. 2009. Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Helsinki: Edita.

Ervasti, K. 2014. Tuomioistuinsovittelu. Käytännön opas. 2. painos. Helsinki: Edita.

Fortin, J. 2009. Children's Rights and the Developing Law. 3. painos. Cambridge: Cambridge University Press.

Gottberg, E. 2013. Perhesuhteet ja lainsäädäntö. 7. painos. Turku: Turun yliopisto.

Hämäläinen, J. 2012. Huoltoriidan kallis hinta - eroauttamisen rakenteet ja kustannukset. Teoksessa Aapola-Kari, S., Nivala, A. & Tonttila, T. (toim.). Nuoren tukeminen vanhempien erotessa - tutkimusnäkökulmia ja hyviä käytäntöjä. Helsinki: Suomen Kasvatus- ja perheneuvontaliitto, 13-26.

Kangas, U. 2013. Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet. Helsinki: Talentum.

Karttunen, R. 2010. Isän ja äidin välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapaamisriidoissa. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 1543.

Koulu, S. 2014. Lapsen huolto- ja tapaamissopimukset. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Kruk, E. 2013. Equal Parenting Presumption. Social Justice in the Legal Determination of Parenting after Divorce. Montreal: MQUP.

Leonoff, A. 2015. The Good Divorce. A Psychoanalyst's Exploration of Separation, Divorce, and Childcare. Lontoo: Karnac Books.

McAuliff, B., Kovera, M. & Gilstrap, L. 2010. An Updated Review of the Effects of System and Estimator Variable on Child Witness Accuracy in Custody Cases. Teoksessa Galatzer-Levy, M., Kraus, L. & Galatzer-Levy, J. (toim.). The Scientific Basis of Child Custody Decisions. 2. painos. Hoboken: John Wiley & Sons, Incorporated, 125-164.

Mäkijärvi, L. 2014. Kahden kodin lapset - Miten tuen lasta vanhempien erossa. Jyväskylä: Docendo.

Neuvokeskus. 2013. Vanhemman opas: tietoa ja tukea lapsiperheen eroon. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Pajulammi, H. 2014. Lapsi, oikeus ja osallisuus. Helsinki: Talentum.

Peuralahti, E. 2012. Lapsen tapaamisoikeus. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Rusanen, E. 2011. Hoiva, kiintymys ja lapsen kehitys. Helsinki: Finn Lectura.

Warshak, R. 2012. Eromyrkky. Kuinka suojella lasta avioerotilanteessa. Suom. A. Ahola. Helsinki: Gummerus.

Sähköiset lähteet

Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu käräjäoikeuksissa 1.1.2011-31.12.2013. Loppuraportti. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 25/2013. Viitattu 6.4.2017. http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisu-arkisto/1369039863066/Files/OMML_25_2013_FOLLO_loppuraportti_132s.pdf

Ero aiheuttaa lapselle stressiä. 2017. Väestöliitto. Viitattu 27.3.2017. http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapset_ja_ero/stressitekijat/

Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke. 2009. Lapsen huolto, tapaamisoikeus ja elatus. Lapsioikeudellisen työryhmän toimeksianto. Viitattu 18.4.2017. https://oikeus.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/material/attachments/oikeus_hovioikeudet_helsinginhovioikeus/karajaoikeuspainotteistenlaatuhankkeidenraportit/9pBMPedZf/Lapsen_huolto_tapaamisoikeus_ja_elatus_2009.pdf

Huoltoriidan sovittelu tuomioistuimessa - sovittelu vaihtoehtona pitkälle oikeudenkäynnille. 2016. Oikeusministeriö. Viitattu 4.4.2017. <https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/asiantuntija-avusteinenhuoltoriitojensovittelu.html>

Häkkänen-Nyholm, H. 2010. Lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta erotilanteessa. Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim. Vuosikerta 5/2010, 499-505. Viitattu 29.3.2017. <http://www.duodecimlehti.fi/lehti/2010/5/duo98659>

Kalland, M. & Iivonen, E. 2009. Ehdotus lasten oikeuksien käyttöä koskevan yleissopimuksen hyväksymisestä. Mannerheimin lastensuojeluliiton lausunto oikeusministeriölle. Viitattu 18.4.2017. http://www.mll.fi/medialle/kannanotot_ja_lausunnot/?x41070=10131026

Koskinen, I. 2017. Yhteishuollossa olevan lapsen muutto paikkakunnalta. Väestöliitto. Viitattu 28.3.2017. http://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/tietoa_parisuhteesta/avio-ja_avoliiton_lakietieto/asianajajalta/yhteishuollossa-olevan-lapsen-mu/

Kurttila, T. 2017. Onko lapsella oikeusturvaa? Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2017. Viitattu 14.4.2017. http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2017/03/LA_vuosikirja_2017.pdf

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain muutostarpeet. Yhteen veto verkkokeskustelusta. 2016. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 36/3016. Viitattu 21.2.2017. http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1471846510433/Files/36_2016_Lapsen_huolto_verkkokeskustelu_Kemppainen.pdf

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön uudistus. 2017. Oikeusministeriö. Viitattu 21.2.2017. http://oikeusministerio.fi/fi/index/valmisteilla/lakihankkeet/henkiloperhe-ja_lapsenhuoltoajatapaamisoikeuttakoskevanlainsaadannonuudistus.html

Lapsen huoltoa koskevien erimielisyyksien käsittely. 2017. Oikeusministeriö. Viitattu 8.5.2017. <https://oikeus.fi/fi/index/laatikot/perheasiatoikeudessa.html>

Lastensuojelun käsikirja - lastensuojelun edunvalvonta. 2017. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 8.5.2017. <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastensuojelun-edunvalvonta>

Mikä on lapsen oikeuksien sopimus? 2016. Viitattu 21.2.2017. <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/mika-on-lapsen-oikeuksien-sopimus/>

Muistio lapsenhuoltolain uudistamistarpeista. 2016. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön uudistaminen. Oikeusministeriön lainvalmisteluosasto, yksityisoikeuden yksikkö. Viitattu 28.3.2017. http://www.xn--oikeusministeri-ntb.fi/material/attachments/om/valmisteilla/lausunnolla/smkzIqVRX/Muistio_lapsen_huolto_ja_tapaamisoikeus.pdf

Perheasiainsovittelu - lapsen aseman järjestäminen erotilanteessa. 2014. Oikeusministeriö. Viitattu 5.4.2017. <https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/perheasioidensovittelu/tarkeintaonajatellalapsia.html>

Perheasiainsovittelu - mistä sovittelua saa? 2014. Oikeusministeriö. Viitattu 5.4.2017. <https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/perheasioidensovittelu/mistasovitteluavoisaada.html>

Perheasiainsovittelu - mitä perheasiainsovittelussa tapahtuu? 2014. Viitattu 5.4.2017. <https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/perheasioidensovittelu/mitaperheasioidensovitte-luon.html>

Valkama, E. & Litmala, M. 2006. Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 224. Viitattu 18.4.2017. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152456/224_Valkama_Litmala_2006.pdf?sequence=2

Vanhemmuus ei pääty eroon. 2017. Neuvolainfo. Viitattu 3.4.2017. <http://neuvolainfo.fi/artikkelit/vanhemmuus-ei-paaty-eroon/>

YK:n lapsen oikeuksien komitea. 2017. Lapsiasia. Viitattu 8.5.2017. <http://lapsiasia.fi/lapsen-oikeudet/ykn-lapsen-oikeuksien-komitea/>

Lapsen oikeuksien komitean asiakirjat

Lapsen oikeuksien komitea. 2009. Yleiskommentti nro 12. Lapsen oikeus tulla kuulluksi. CRC/C/GC/12.

Lapsen oikeuksien komitea. 2011. Sopimusvaltioiden yleissopimuksen 44 artiklan mukaisesti antamien raporttien käsittely. Päätelmät: Suomi. CRC/C/FIN/CO/4*.

Lapsen oikeuksien komitea. 2013. Yleiskommentti nro 14. Lapsen oikeudesta saada etunsa ensisijaisesti huomioon (3 artikla, 1 kohta)* CRC/C/GC/14.

Muut oikeudelliset lähteet

Euroopan neuvoston ministerivaliokunnan suositus. 2015. Preventing and resolving disputes in child relocation. CM/Rec(2015)4.

HE 224/1982 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja holhouslain muuttamisesta sekä niihin liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 252/2006 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

Lasten oikeuksien käyttöä koskeva eurooppalainen yleissopimus 25.1.1996.

LaVM 1/2014 vp. Lakivaliokunnan mietintö 1/2014 hallituksen esityksestä 186/2013 eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain, riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 5 ja 10 §:n sekä sosiaali-huoltolain 17 §:n muuttamisesta.

Tasavallan presidentin asetus 13/2011. Asetus lasten oikeuksien käyttöä koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta.

Muut valtiopäiväasiakirjat

KK 1287/2010 vp. Kirjallinen kysymys: Isovanhempien oikeus tavata lapsenlapsiaan.

KK 325/2013 vp. Kirjallinen kysymys: Lapsen oikeus tavata isovanhempiaan ja läheisiään.

LA 27/2012 vp. Lakialoite: laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 2 §:n muuttamisesta.

Oikeustapausesimerkit

EIT Manuello and Nevi v. Italy 20.1.2015.

EIT Nuutinen v. Suomi 27.06.2000.

KKO 2012:95.